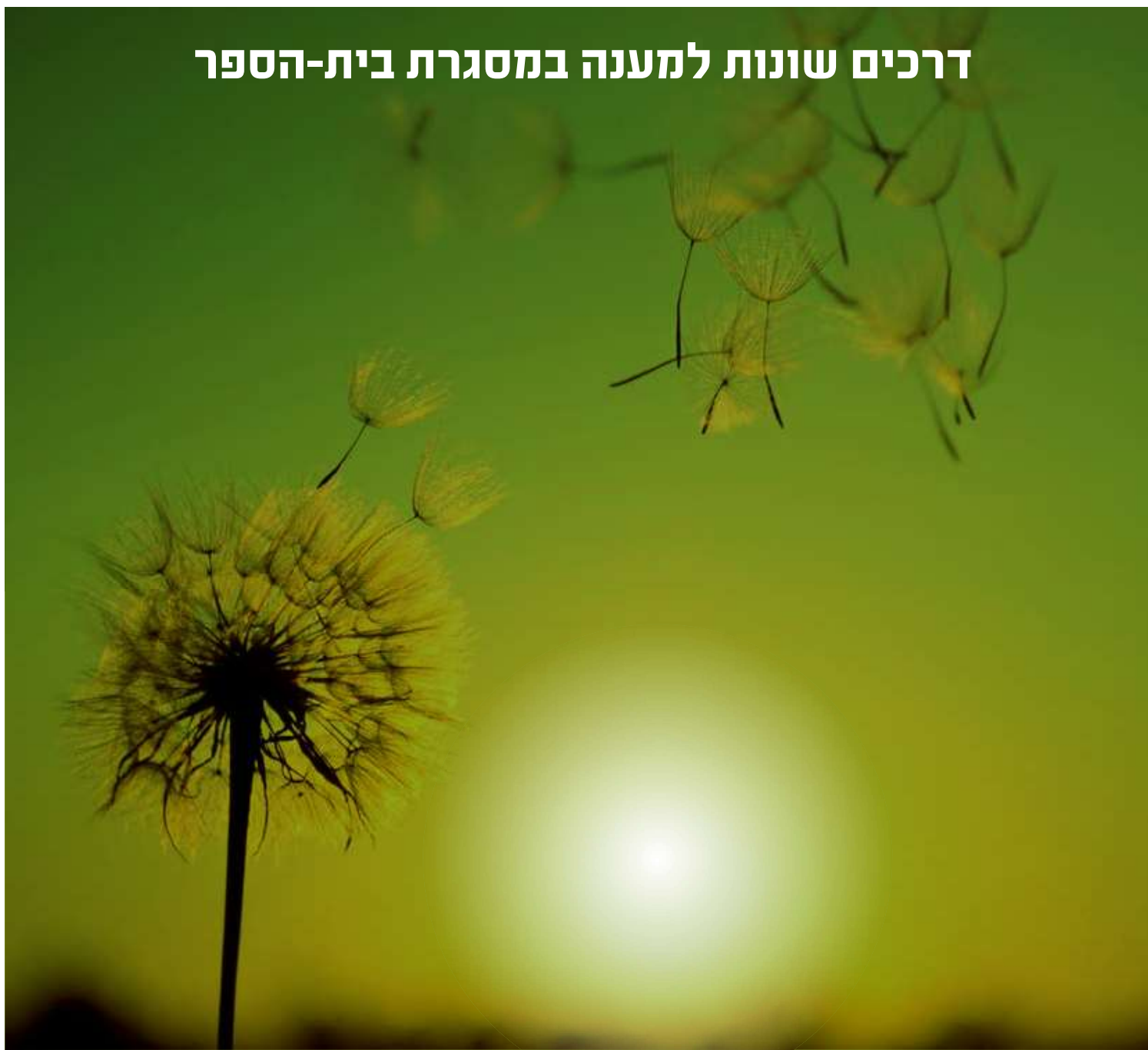

חלק ג'

מלמדים מחוננים ומצטיינים:

דרכים שונות למענה במסגרת בית-הספר

יצאנו לדרך, הקמנו צוות מוביל, ביררנו צרכים והובלנו מהלכי רתימה מגוונים ו...? איך מתקדמים ליצירת מענים מתאימים לתלמיד המחונן והמצטיין בכיתתו? איך מלמדים אחרת, באילו דרכים ניתן לתת מענה לתלמידים המחוננים והמצטיינים?

נפתח פרק זה בהנחת קווים מנחים בסיסיים להוראה המותאמת למחוננים ולמצטיינים. לאחר מכן נציע דרכי מענה בשלוש זירות: **קבוצת הדומים, הכיתה ההטרוגנית ומענה מותאם אישית**. כל אחת מהזירות תושתת על **רציונל** (מה הכוונה במתן מענה ומדוע זה חשוב). נסמן **עקרונות** למענה בזירה המדוברת, וכן נציע **מודלים** - תוכניות אשר תוכלו לאמץ כלשונן, לערוך בהן שינויים והתאמות או להשתמש בהן כמקור להשראה ולהמציא תוכנית משלכם.

באיזו זירה להתחיל? שאלה טובה. לא בטוח שיש להתפרס על כל שלוש הזירות בבת אחת. החליטו מהו הסדר הנכון עבורכם, באיזו זירה תרצו להתחיל. גם אם תתחילו במהלך חלקי, אל תוותרו על זירת הכיתה הרגילה, ואל תדחו אותה לשלב מאוחר מדי בתהליך. זוהי זירה חשובה, ויהיו שיאמרו, שההתמודדות בה מאתגרת יותר מאשר בזירות האחרות.

הוראה מותאמת לתלמידים מחוננים ומצטיינים - קווים מנחים

מהי המשמעות של הוראה מותאמת למחוננים ולמצטיינים? תשובה לשאלה זו מחייבת הכללה מסוימת. שכן, התלמידים המחוננים והמצטיינים הם מן הסתם שונים זה מזה. ובכל זאת, גם במחיר ההכללה נרכז כאן כמה קווים מנחים להוראה מותאמת עבור תלמידים אלו. ההצעות שלהלן מבוססות בין השאר על מאמרה של [קרול א' טומלינסון](#) (1997) ועל [מחקרה של טרייסי טיילור](#) (2016).

< **התאמות בתוכנית הלימודים הרגילה.** כמו כל התלמידים, גם המחוננים והמצטיינים זקוקים לתוכנית לימודים עשירה, לחוויות למידה המאורגנות על-פי מושגי מפתח ולא על-פי עובדות יבשות. על התוכן הנלמד להיות רלוונטי לחייהם, ועל הפעילויות לתבוע מהם עיבוד של הרעיונות הנלמדים. הם זקוקים לסביבת למידה שמספקת אפשרות בחירה, ושמסייעת להם להשיג יותר מאשר חשבו שהם מסוגלים. אלו הם צרכים המשותפים לכלל התלמידים בכיתה ההטרוגנית, לרבות מחוננים ומצטיינים.

עם האמור, ההתאמה למאפיינים הלימודיים הייחודיים של המחוננים והמצטיינים בתוך תוכנית הלימודים חייבת לכלול:

- התאמה בתכנים
- התאמה בהנחיות של המורה
- התאמה בתהליכי ההערכה של התלמיד
- התאמה בתהליכי הלמידה

בכיתה ההטרוגנית ההתאמה בתוכנית הלימודים יכולה לבוא לידי ביטוי באמצעות:

- למידה קומפקטית
- חקר עצמאי
- למידה מבוססת פרויקטים
- משימות פתוחות שלהן תיתכנה אפשרויות ביצוע שונות ומגוונות
- משימות ברמות חשיבה גבוהות בשיעורים הרגילים

< **התאמה אישית, אפשרות בחירה ומקום לביטוי אישי.** מתן אפשרות לבחירה בתהליך הלימודי מומלץ לכלל הלומדים לטיפוח יכולתם לפעול ולהתנהל באופן אוטונומי ועצמאי, לקבל החלטות ולשאת באחריות על תהליך הלמידה שלהם. מחוננים ומצטיינים חושבים ומגיבים במהירות. חלק גדול מזמנם בבית-ספר הם מתבקשים להשהות את התגובות שלהם, כדי לאפשר גם לאחרים הזדמנות להתבטא. תחומי העניין שלהם, שעשויים להיות מגוונים ומפתיעים, הם לא פעם חריגים בנוף הכללי של הכיתה, ולא תמיד יכולים לקבל במה. בנוסף, הם עשויים להיות טיפוסים דעתניים בעלי צורך פנימי חזק באוטונומיה.

עבור מחוננים ומצטיינים מתן אפשרות הבחירה בתהליך הלימודי הוא בגדר הכרח ולא אפשרות. מעורבותם בבחירה של הנלמד מאפשרת התחשבות בצורכיהם הייחודיים, כולל בתחומי העניין שלהם ובסגנונות הלמידה שלהם. הבחירה מאפשרת לתלמידים אלו:

- הרחבה של הלמידה באמצעות תחומי עניין שונים
- תכנים מתקדמים
- קצב גמיש של למידה

המחקר מראה, שמעורבותם בקבלת ההחלטה ביחס לתוכן ולאופן הלמידה משפרת את המוטיבציה ואת המחויבות שלהם לתהליך, ולכן מטבע הדברים מובילה לירידה בתופעת ה'תת-משיגנות', שמאפיינת לעיתים לומדים אלה.

עוד מראה המחקר, שכאשר מוצעת לתלמידים מחוננים ומצטיינים בחירה בלמידה, הם נוטים לבחור את המשימות המאתגרות יותר וליצור תוצרים מורכבים יותר.

תלמידים מחוננים משוועים לבחירה בתהליך הלימודי, החל מבחירת הנושא ועד בחירת התוצר כולל נשיאה באחריות לקצב העבודה, לבחירה של מקורות המידע ושל חברי הצוות שאיתם יעבדו.

מומלץ, ששילוב תהליך הבחירה בלמידה יהיה הדרגתי, כדי שיאפשר ללומד פיתוח של המיומנויות הנדרשות לקבלת החלטות מורכבות באופן נכון. מכל האמור נובע, שמחוננים יתמסרו ביתר-קלות לתהליך הלימודי כאשר יתאפשר להם להשפיע על אופיו ועל תכניו. כמובן, שהבחירה איננה צריכה להיות בחירה מלאה. גם ללמוד למצוא עניין במשהו שלא בחרתי, או לקבל את כללי המסגרת ולדחות סיפוקים אישיים הם שיעורים חשובים מאוד.

< **הוראה בדרגת קושי גבוהה יותר.** למחוננים ולמצטיינים יכולות חשיבה גבוהות. היכולות הללו הן בגדר פוטנציאל, ואם לא נטפח אותן הן עלולות שלא לבוא לידי ביטוי באופן המיטבי עבורם ועבור סביבתם בחייהם הבוגרים. ההוראה בדרגת קושי גבוהה יותר שלה זקוקים המחוננים והמצטיינים צריכה לכלול **אתגרים חשיבתיים, אסטרטגיות ומיומנויות חשיבה מסדר גבוה וחשיבה מטא-קוגניטיבית.**

אתגרים חשיבתיים

היכולת של המחונן להבין רעיונות במהירות יחד עם יכולת הזכירה הגבוהה במיוחד שלו יוצרים תהליך למידה מהיר ביחס לתלמידים אחרים בכיתה, ובעקבות כך יש להתאים עבורו את הלמידה בכיתה באמצעות:

- להפחית חזרות על אותו תוכן.
- להפחית השקעה של זמן בתרגול של מיומנויות בסיסיות.
- להציע העשרה שתכלול הרחבה והעמקה בתכנים מתקדמים.

למידה ברמה גבוהה, הכוללת אתגרים חשיבתיים ורעיונות מופשטים, הכרחית עבור מחוננים ומצטיינים. יותר מכך נמצא, שתוכנית למידה מאתגרת היא בעלת השפעה חיובית על הרווחה הנפשית של התלמיד המחונו.

דוגמאות לאופני למידה מותאמים למחוננים ולמצטיינים שיכולים לכלול אתגרים חשיבתיים:

- חקר של בעיות אמיתיות.
- משימות פתוחות שלהן דרכים שונות לביצוע.
- משימות בתוך יחידות לימוד רב-תחומיות ובין-תחומיות.
- משימות המבוססות על רעיונות ועל מושגים מופשטים.
- משימות שנדרשת בהן קריאת טקסטים וחומרים ברמה גבוהה.

אסטרטגיות ומיומנויות חשיבה מסדר גבוה

מן היכולת לעבד רעיונות מורכבים בקלות יחסית והחשיבה המופשטת המאפיינת מחוננים מתבקש, שתהליכי ההוראה-למידה עבורם יתבססו על יכולות חשיבה אלו. לטיפול החשיבה של המחונו נדרשים תהליכי הוראה-למידה הכוללים חשיבה מסדר גבוה, כדוגמת:

- אסטרטגיית הצגת שאלות מורכבות.
- אסטרטגיית חשיבה של סיבה ותוצאה.
- אסטרטגיות לחשיבה יצירתית.
- אסטרטגיות לחשיבה ביקורתית.
- חקר ופתרון בעיות מורכבות.

חשיבה מטא-קוגניטיבית

במהלך הלמידה חשוב לשחזר יחד עם התלמידים את המהלכים החשיבתיים שעשו, לאפיין אותם, לדון בהם באופן מפורש, לסמן יתרונות וחסרונות בדרך החשיבה שאותה נקטו. וכל זאת, כדי לשפר את פעולותיהם בעתיד.

לקריאה נוספת על פסיכו-פדגוגיה ראו:

- [מאפייני החשיבה של תלמידים מחוננים](#)
- [פיתוח חשיבה מסדר גבוה](#) / מכון אבני ראשה
- אסטרטגיות [חשיבה מסדר גבוה](#) / המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך

< **במה לעבודה על התחום הרגשי.** בחוברת זו אנו קוראים לכם לחשוב על המענה למחוננים ולמצטיינים לא רק בהקשר הלימודי-קוגניטיבי. על בסיס תפיסות פסיכו-פדגוגיות, שעל-פיהן גם ממד רגשי מלווה תמיד את ההוראה והלמידה, אנו מזמינים אתכם לבדוק איזו נגיעה בהיבטים רגשיים מאפשרת הפעילות הלימודית. שאלות שתוכלו לשאול את עצמכם לדוגמה הן:

- האם הפעילות יוצרת הזדמנות להתמודד עם קושי או עם אתגר גדול?
- איך אני כמורה מלווה את התלמידים הללו, שרגילים להיות חזקים מבחינה לימודית בהתמודדות עם קושי, עם אתגר או עם כישלון?
- האם הפעילות מזמנת שיח רגשי?
- האם הפעילות מזמנת מידה של חשיפה?

לקריאה נוספת על פסיכו-פדגוגיה ראו [כאן](#), ועל עבודה רגשית-חברתית עם מחוננים ראו למשל את המאמר '[המחונן במעגלי השייכות](#)' / אליון קשטכר, ואת המאמר '[מחוננות כהתפתחות א-סינכרונית](#)' / סטפני ס' טולן.

לקריאה נוספת על התאמת ההוראה למחוננים ולמצטיינים:

- [המרחב הפדגוגי בפורטל עובדי הוראה בנושא מחוננים ומצטיינים והזדמנויות הוראה-למידה בקבוצה הקטנה.](#)
- לשם השראה, פרקטיקות הוראה לכיתת מחוננים (לא כולן מתאימות לכיתה הטרוגנית), בתוך: [כיתת מחוננים - המדריך למתקדמים.](#)

מענה למחוננים בקבוצת הדומים מחוץ לכיתה ההטרוגנית

אחד מהמענים שניתן להעניק לתלמידים המחוננים והמצטיינים הוא מענה בקבוצת הדומים. תלמידים מחוננים ומצטיינים לומדים יחד בפעילות ייעודית עבורם במשבצת זמן הקבועה מראש. דוגמה למענה שכזה היא תוכנית 'אמירים' של האגף למחוננים ולמצטיינים, הפועלת בפריסה ארצית בבתי-הספר היסודיים ובחטיבות הביניים. תוכנית 'אמירים' מכנסת תלמידים מחוננים ומצטיינים בקבוצות הדומים משכבות ג'-ט' ללמידה משותפת בתום יום הלימודים. מטרות התוכנית לטפח תלמידים אלה ולתת להם מענה בדגש על טיפוח הכישורים והיכולות שלהם במגוון תחומי הדעת והיצירה, לעודד תרבות של מצוינות בבית-הספר ולקדם מענים מותאמים לתלמידים הללו במערך הבית-ספרי וגם בכיתות האם.

העבודה בקבוצה כזו, שהיא הומוגנית יחסית, טומנת בחובה הזדמנות לימודית וחינוכית שלא ניתן לממש בכיתה הרגילה. בנוסף, יש ערך לעבודה במתכונת הזאת גם למען התהליך שבית-הספר עובר: הוצאה זמנית של המחוננים והמצטיינים מתוך הקבוצה הכללית. **סימוןם והתבוננות בהם כקבוצה יאפשרו הבנה מעמיקה יותר של תלמידים אלו ושל הצרכים שלהם, ולא פעם יתרמו לעליית מדרגה בנכונות הצוות לפעול למענם וליצור מענה מתאים גם בתוך הכיתה.**

קוראים את המשפט האחרון ולא בטוחים במה מדובר? אנחנו ממליצים פשוט לנסות ולגלות מה קורה.

מחשבות שאולי חולפות לכם בראש עכשיו:

< **"לשם מה זה דרוש? הרי המחוננים משתתפים ממילא בפעילויות כאלו במרכז ההעשרה ביום השליפה".**

נכון חלקית. ראשית, יש כאן הזדמנות להעניק מענה משותף לתלמידים נוספים, לא רק למחוננים. ושנית, יש ערך להעשרה בהקשר הבית-ספרי, המשרדרגת עבור תלמידים אלו את החוויה בבית-הספר, ובהמשך יכולה לתרום לתחושת המשמעות והשייכות שלהם בבית-הספר.

< **"מעולה! אז באמת אצלו בבית-הספר אנחנו נוהגים מעת לעת לקבץ אותם יחד, סימן שהם מקבלים**

מענה". עבודה בקבוצת הדומים טומנת גם מלכודת פוטנציאלית: מפתה להרגיש ש"אם עשינו את זה, נתנו מענה לתלמידים האלו". ככלל, קל יותר להפריד אותם מהכיתה הכללית לטובת פעילות ייחודית מאשר למצוא דרך לתת להם מענה בתוך הכיתה ההטרוגנית. למחוננים ולמצטיינים יכולות לימודיות גבוהות, על-פי רוב הם גם סקרנים ותאבי ידע, כך שלפעמים קל לאגד אותם יחדיו, לבחור נושא כזה או אחר ולהרקיע יחד לשחקים. לכן יש צורך להכריז בפה מלא: הפתרון הזה לבדו לא יספיק. חשוב למצוא דרכי מענה בקבוצת הדומים, אך **חשוב יותר לטפל במחוננים ובמצטיינים בתוך הכיתה ההטרוגנית.** והטוב ביותר הוא למצוא דרכים לרתום את הפעילות בקבוצת הדומים לטובת המתרחש בכיתה, או באופן דו-כיווני - למתוח חוטים של הקשרים שונים בין המתרחש בקבוצה לכיתה הרחבה.

"אדם, הילד שלי, חייו אינם קלים לו. היכולות הגבוהות שלו לא הופכות את החיים לפשוטים, לפעמים זה אפילו יותר מסובך. יש איזו נטייה להסתכלות נורא מצמצמת על המחוננים, כאילו הסיפור הוא לימודי. ההתנשאות שהוא מפתח, המורכבויות החברתיות... לצאת שעתיים בשבוע לשיעור מיוחד זה פתרון חלקי". (אימא של אדם)

לאחר אזהרת המסע הזו אפשר להתחיל. קווים מנחים להוראה מותאמת למחוננים ולמצטיינים פגשתם בתחילת פרק זה. כעת נציג לפניכם עקרונות יסוד למקרה ספציפי יותר, למתן מענה **בקבוצת הדומים**. הדוגמאות המשולבות בגוף העקרונות מבוססות בעיקר על הדוגמאות שתוכלו למצוא בהמשך הפרק.

עקרונות

1. **בחירת נושא.** אנו ממליצים לנצל את הבמה של קבוצת הדומים כדי לבחור תחום מרתק שחורג מתוכנית הלימודים, ולצלול איתו לעומקים שקשה להגיע אליהם במסגרת הכיתה ההטרוגנית. לא עוד חשבון, מדעים והיסטוריה. מה לגבי שיעור פילוסופיה סינית? חברה וסביבה? תרבות צרפת? ככל שחולפות השנים צוברים תלמידים אלו אין-סוף העשרות, והצורך לגוון ולחדש מתגבר. ומי אמר שעל ההעשרה להיות עיונית? מה לגבי קוסמות, נגרות או בישול ואפייה? הנטייה של הסביבה היא לשייך מחוננים ומצטיינים להישגים עיוניים. אולם במציאות תלמידים אלו מתעניינים במגוון תחומים, ועשויים למצוא עניין בקשת רחבה אף יותר של נושאים אם רק יזכו לחשיפה הולמת. אפשרות נוספת היא למצוא מורה נלהב שעתיד להורות את השיעור, ולאפשר לו לבנות קורס בהתאם לתחומי העניין האישיים שלו.

2. **בחירה ומקום לביטוי אישי.** תחומי העניין של מחוננים ומצטיינים עשויים להיות מגוונים ומפתיעים. לא פעם מדובר בתחומי עניין שהם חריגים בנוף הכללי של הכיתה, ועל כן לא תמיד יכולים לקבל במה. הקבוצה הקטנה היא הזדמנות פז לאפשר להם לבטא את עצמם ולהעמיק בתחומי העניין שלהם. בנוסף, קבוצת הדומים יכולה להיות זירה שבה קולם האישי נשמע באופן ברור יותר מאשר בכיתה הרגילה, שבה הם נאלצים לא פעם להשהות את התגובות שלהם כדי לאפשר גם לאחרים הזדמנות להתבטא. נצלו את קבוצת הדומים לשם כך: חישבו כיצד לבנות פעילות בעלת ציר נושאי מרכזי, אך כזו שמותירה מספיק אוטונומיה לתלמידים לבטא את עצמם או להעמיק בתחומי עניין אישיים. כך למשל, בקורס בניית אתרי אינטרנט אפשר ללמד מיומנות טכנית זו אך להשאיר לתלמידים לבחור נושא לאתר, על-פי תחומי העניין האישיים שלהם.

"כשלימדתי את קבוצת המחוננים של השכבה קלטתי משהו חדש הנוגע לאיה. נתתי להם אפשרות לבחור נושא, והיא בחרה מיתולוגיה נורדית, ויקינגים וכאלה. פתאום הקטנטנות הזו התחילה לנאום בהתלהבות, איזה ידע יש לה בנושא הזה! בהתחלה התפלאתי, איך לא שמעתי מילה מכל זה בכיתה, אני הרי המחנכת שלה. בהמשך הבנתי שבגילה הצעיר איה כבר קולטת שחלק מהעניינים שמעסיקים אותה גורמים לילדים בכיתה להרים גבה. שישנם דברים שעדיף לה לשמור לשיחה עם מבוגר. כך יוצא, שיש חלקים בעצמה שאיה מראה לעולם, וחלקים אחרים שהיא מסתירה אפילו מהחברות הקרובות. כשהבנתי את זה, נהיה לי עצוב בלב בשבילה". (מורה)

3. **במה לעבודה על התחום הרגשי והחברתי.** למידה עם קבוצת הדומים המיועדת לעניינים לימודיים וקוגניטיביים בלבד תחמיץ את המטרה. מומלץ לכלול בהגדרת מטרת הפעילות גם היבטים רגשיים וחברתיים, ולחשוב - כיצד יכולה הפעילות לשמש במה לעבודה על תחומים אלו. הנה כמה כיוונים אפשריים: כל פעילות שמתנהלת בקבוצה קטנה יותר מאשר בכיתה המלאה יכולה לשמש בסיס להתבוננות רפלקטיבית בקשרים החברתיים ובתפקיד האישי בתוכן. מתי אני יוזם? איך אני מגיב כשמחליטים עבורי? מהו התפקיד האופייני לי בקבוצה? כל פעילות שיש לה היבט יצירתי מזמנת גם היא נגיעה רגשית: איך אני מביע את עצמי באמצעים שאינם מילוליים? (לא מובן מאליו עבור חלק מהמחוננים). איך אני מרגיש כשנחשפים התוצרים האישיים לעולם? כיצד אני לומד לתת וגם לקבל משוב?

4. **חשיפת תוצרים.** תהליכים לימודיים עם נקודת שיא ונקודת סיום מוגדרות יוצרים תהליכים שלמים, ולכן אל לנו לוותר על חלקים אלו. מטבעה, לא תקבל מסגרת ההעשרה בקבוצת הדומים ביטוי בתעודה. בנוסף, החריגה מתוכנית הלימודים אמנם מאפשרת חופש רב, אך היא מועדת לפרענות בגלל נקודות סיום התהליך או סימון השיא שאינן ברורות. לכן אנו ממליצים לא לוותר על במה כלשהי לחשיפת תוצרי הקבוצה - במה אשר תציג שיא מעשי ורגשי וכן תסמן את הסיום. כך למשל, סדנת כתיבה יכולה להניב ספרון. סדנת צילום

- תערוכה. אתר אינטרנט שבנו תלמידים מחוננים ומצטיינים יכול לקבל נראות בית-ספרית. כמעט כל קורס העשרה אחר יכול להסתיים בערב תוצרים להורים ו/או לתלמידים אחרים בשכבה. כיוון חשיבה נוסף שיכול להניב תוצאות מבורכות הוא - בחינת סוגיית ההמשך של התהליך: איך ממשיכים את עבודת הקבוצה וצומחים ממנה למקומות נוספים.

5. **הרכב הקבוצה.** סוגיה חשובה שאין לה תשובה חד-משמעית. במקום הנחיות חותכות נציע כאן שאלות נפוצות שאולי יטרידו אתכם (**שכדאי** שיטרידו אתכם...) בעת הרכבת הקבוצה ושיקולים שכדאי להביא בחשבון.

< **מי חבר בקבוצה?** מחוננים וגם מצטיינים? פעמים רבות מספרם הנמוך ייאלץ לקבץ אותם יחד. שימו לב, יש כאן גם הזדמנות להעניק מענה לקבוצה גדולה יותר, ולהגביר את הממד ההטרוגני בתוך קבוצת הדומים.

< **כיצד למיין לקבוצה?** אנחנו ממליצים לא להיצמד בהכרח למי שאותרו ככאלה במבחנים הרשמיים. מחנכות ידעו להעיד על תלמידים שמתאימים למסגרת כזו גם אם לא אותרו.

< **ומה לגבי תלמידים אחרים שרוצים להצטרף?** אם תחליטו לכלול בקבוצה גם תלמידים אשר אינם מצטיינים או מחוננים, תגבר בה מידת ההטרוגניות. האם בהקשר הנוכחי זה מועיל או לא? יש לכך חיסרון וגם יתרון, תחליטו אתם. החיסרון - זוהי קבוצה שמלכתחילה אמורה לשמש זירה ייחודית לקבוצת הדומים, כך שהטרוגניות עלולה להפריע למימוש הייעוד הזה. היתרון - ההטרוגניות עשויה לזמן תהליכים לימודיים וחברתיים מגוונים בקבוצה קטנה. בסופו של דבר יש לזכור, שלפעמים המציאות מנצחת. הרשו לעצמכם להחליט בחופשיות תוך התחשבות במידת המוטיבציה והמחויבות לתהליך של המועמדים (שלהם, ולא של הוריהם).

< **שכבת גיל אחת או רב-גילית?** גם כאן סביר להניח, שהמציאות ומספר התלמידים בכל שכבה יכתיבו תשובה. מצדנו נוכל להציע לכם שלא תהססו ליצור קבוצה רב-גילית. כך יכולים להתפתח קשרים חברתיים עם מעגל רחב יותר של ילדים בעלי תחומי עניין דומים, ובאופן כללי להוסיף לחוויה האחרת.

6. **קשר למתרחש בכיתה.** פעילויות חוץ-כיתתיות לעולם אינן נערכות באמת במנותק מהכיתה. אלו אותם ילדים, אותו בית-ספר. חבריהם לכיתה לומדים בשעה זו משהו אחר, והמחוננים והמצטיינים שהוצאנו מהכיתה נוכחים בה בהיעדרם. הם גם יודעים שהם מחמיצים משהו (לימודית, חברתית). ההפסד מוחש בתודעתם ומשחק תפקיד. לכן מחובתנו לתת את הדעת לקשר בין הפעילות שבחרנו למתרחש בכיתה באמצעות כמה שאלות:

< מה הם מפסידים עכשיו? הפעילות הייחודית לקבוצת הדומים תיערך על-פי רוב על חשבון אחד השיעורים. הקפידו לבחור שיעור שיש ביכולתם של התלמידים להשלים בכוחות עצמם. אל תניחו שמשום שהם מצטיינים או מחוננים יהיה להם בהכרח קל להשלים כל דבר. חשוב, שהמורים יתנו לגיטימציה לקושי ולשאלות, ולא יצפו מהתלמיד שנעדר להוכיח שליטה ללא רבב. חשוב גם שיהיו מודעים להיעדרות התלמיד ולהשלמות הנדרשות, לעיתים בעזרת המורה. סכמו עם התלמידים שהם מחויבים להשלים והציעו להם אפיקי עזרה הפתוחים בפניהם. ישנם בתי-ספר שבחרו להוסיף את משבצת ההעשרה הזו לאחר שעות הלימודים - גם זו אפשרות שכדאי לשקול.

כיצד נקשר בין מה שעוברים כאן המחוננים לכיתה הרגילה? חיבור שכזה יכול להועיל מאוד ולהעמיק את המשמעות של הנלמד בקבוצת הדומים. שאלו את עצמכם כיצד ניתן ליצור חיבורים? אפשר שדרך הצגת תוצרים, דרך הפעלת תלמידים בכיתה הרחבה - לדוגמה, מחוננים ומצטיינים יוצרים משחק או פעילות חידתית עבור שאר התלמידים. החיבור יכול להיות באמצעות שימוש ביכולת הנרכשת - למשל, יישום כישורי הכתיבה מסדנת הכתיבה למחוננים במסגרת שיעורים רבי-מלל. הוא עשוי להיות גם בהעמקה ובהעשרה בנושאים שנלמדו בכיתה ובהעברת מה שלמדו או חקרו חבריהם לכיתה.

מודלים לדוגמה

לפניכם ארבע דוגמאות לאופני מענה בקבוצת הדומים. לכיוונים נוספים ולהשראה תוכלו לשאוב רעיונות מקורסים של 'אמירים' בבתי-ספר שעימם יש לכם קשר, ו/או להתייעץ עם מרכז ההעשרה האזורי אשר מתמחה בקורסי העשרה למחוננים ולפעמים גם למצטיינים.

סדנת כתיבה למחוננים ולמצטיינים / פיתוח: בית-ספר 'משואת נריה', מודיעין

מהו הרעיון? סדנת כתיבה לקבוצת מחוננים ומצטיינים יכולה לאפשר פיתוח מיומנויות שפתיות ברמה גבוהה מאוד (הבעה בכתב, אוצר מילים, היכרות עם סוגות בכתיבה והתנסות בהן), במה להעמקה בחומרי למידה מתוכנית הלימודים השוטפת ויצירה בעקבות זאת, פיתוח של דרך לביטוי עצמי יצירתי של תכנים מהעולם הפנימי, במה לעבודה על מיומנויות חברתיות דרך האינטראקציה בקבוצה, סביב הצגת התוצרים ולמידה - איך אני נותן ומקבל משוב, ועוד. הבחירה בכתיבה למטרה שלשמה התכנסנו אינה מקרית. מחד-גיסא, הכתיבה מתבססת על יכולות קוגניטיביות והיא רלוונטית לעולם הלימודי, כלומר סדנת הכתיבה עשויה להועיל לתלמידים ולהשפיע על ביצועיהם. מאידך-גיסא, נוגעת הכתיבה בעומקים של רגש ומחייבת מפגש עם העצמי, ובתוך סדנה, גם מידה של חשיפה. השניות הזו הופכת את הכתיבה למתאימה במיוחד לסוג העבודה שנרצה לעשות עם קבוצת המחוננים והמצטיינים.

אם כך, לעבודה:

< **את מי נבחר לסדנה?** לא כל המחוננים והמצטיינים ניחנו ביכולת הבעה טובה בכתב. בנוסף, לא כולם אוהבים לכתוב. חישובו, איך תרצו לערוך את השיבוץ: באופן רחב יחסית, אשר יזמן לחלקם הזדמנות לגעת בתחום שקשה להם או שהם נרתעים ממנו? או לחלופין, לבחור רק תלמידים שאוהבים לכתוב כדי לאפשר לקבוצה להרקיע לשחקים יחדיו? אין תשובה אחת נכונה, לכל בחירה מעלות ומחיר. כך או כך, תלמיד שמצהיר על עצמו שהוא לא כותב, כדאי לא להתייחס לקביעה הזו כסוף פסוק. במקרים רבים החשיפה של התלמידים למטלות כתיבה נעשתה בהקשר מסוים ומגביל, ודווקא סדנת הכתיבה היא הזדמנות לעשות להם תיקון.

"כשמיכאל הגיע לסדנת הכתיבה הוא היה כבר בכיתה ד' וכמעט לא כתב. לא רק בסדנה, אלא בכלל בבית-הספר. בשל לקות כלשהי הוא כתב לאט ובמאמץ רב. התוצאה הייתה כתב כמעט בלתי קריא. לאורך השנים הוא אולי קצת חיפה על זה, ילד חריף שלא צריך לכתוב כדי ללמוד, להבין ולזכור. כדי לאפשר לו להתחיל לכתוב בסדנה חשבנו שיהיה נחמד לארגן לו מחשב נייד. זה גרם לשינוי עצום! הכתיבה החלה לזרום לו. הוא היה חוזר הביתה מבית-הספר ויושב לכתוב עוד כמה שעות. הוא פשוט מצא אפשרות לביטוי בכתיבה, זה היה כאילו עולם שלם נפתח בפניו. בסוף השנה הוא אמר לי: הבנתי שאני רוצה להיות סופר. לא האמנתי שאוכל, אבל עכשיו אני מאמין". (מורה, שהנחתה סדנת כתיבה)

< **עיצוב חלל הלמידה (Setting):** כדאי לעצב עבור הסדנה סידור חלל חלופי. צורת ישיבה אחרת תסמן שקורה פה משהו אחר ותזמן אווירה שונה בקבוצה. חלל מתאים יכול להימצא בספריית בית-הספר או בחדר אחר שיאפשר ישיבה חופשית.

< עבודה עם הקבוצה:

"הכתיבה היא מונולוג, אך היא מונולוג המקווה להיות דיאלוג" (אהרון מגד)

תנאי הכרחי כדי להפיק מהסדנה את המרב הוא יצירת בסיס משותף לקבוצה. התלמידים עומדים לעסוק במלאכה אישית מאוד של כתיבה, של חשיפה ומשוב, וכדאי שיחשבו נוח מספיק כדי שיוכלו להתמסר. לכן כדאי להקדיש את תחילת התהליך ליצירת קשר ולבניית קבוצה: מפגש להיכרות מעמיקה יותר, תרגילים ומשחקים שבהם התלמידים וגם המורה המנחה מציגים את עצמם ומקבלים הזדמנות להכיר. גם הקשר עם המורה שמנחה את הסדנה כדאי שיישא אופי לא רשמי, קרוב יותר, נעים ומאפשר.

< **כתיבה חופשית לעומת כללים מוגדרים:** מה מתאים יותר? לכל אחד מהקצוות יתרון משלו. לכן נמליץ במהלך הסדנה ללהטט ולנוע בין כתיבה חופשית מתוך זרם התודעה ללא מסננות, לבין דרישה מסוימת לכתיבה בהתאם לכללים מוגדרים, כגון כתיבה לפי כללי סוגה מסוימת. הקצוות השונים צפויים לעורר תגובות מגוונות ומרתקות בקרב התלמידים המחוננים והמצטיינים: יש שירגישו נוח כשתינתן להם חירות, ויש שיקפאו או אפילו יגיבו בהתנגדות למסגרת מגבילה. אחרים, טיפוסים אנליטיים יותר, ירגישו בבית בתוך מסגרת של כללים ויגיבו במבוכה או בקושי נוכח השדה הפתוח. הדבר החשוב הוא ההתנסות בזה וגם בזה, ובפרט - יציאה מבוקרת מאזור הנוחות.

"כמו שהפרחים בקיץ לא פורחים - ואז פתאום פורחים, ככה אני. בתחילת השנה הייתי כמו ילד רגיל ועכשיו אני חושב שאני יודע יותר [...] כמו שהאגוז נפתח, ככה אני מיום ליום נפתח ומדבר ומכיר יותר חברים" (מתוך דברים שכתב תלמיד בבית-ספר 'משואת נריה', בתרגיל כתיבה)

< **עבודה על יכולות שפתיות:** תוכלו לשלב בסדנה התייחסות גם למיומנויות שפתיות: יצירת מילון משותף, היכרות עם הגדרות של סוגות כתיבה, עבודה על משלב לשוני של כתיבה ועוד. כדאי שלא להסתפק בעבודה טכנית וסטנדרטית על המיומנויות, אלא למצוא כיצד ניתן לאתגר את התלמידים ולמשוך אותם כלפי מעלה, לראות כיצד הם יכולים לא רק להכיר מיומנויות ולשלוט בהן אלא גם לרתום אותן לטובת הכתיבה שלהם.

< **רעיונות למפגשים:** הטוב ביותר יהיה לבחור מורה שאוהב/ת לכתוב, ולתת לו/ה לבנות את הסדנה ולהנחות אותה. ובכל זאת, הנה כמה רעיונות, לשם ההשראה:

- **תרגיל כתיבה והיכרות - 100' עובדות לא נכונות על עצמי.**
- **תרגילי חימום לסדנת כתיבה / אתר 'לב לדעת'.**
- **סיור מונחה בבית-הספר, התמקדות בפרטים וכתיבה בעקבותיהם.**
- **כתיבת קומיקס -** היכרות עם הגדרות של הסוגה. ניתן להתבסס על סיפור קיים ולהמיר אותו לקומיקס או להמציא סיפור חדש. ניתן לשלב תרגול מקוון באתר 'מדברים קומיקס'.
- **כתיבת תסריט -** למידה של חוקי הסוגה וכתיבת חלק מתסריט. אפשר על סמך צפייה בסצנה - לכתוב מה התרחש בסצנה לפני ואחרי.
- **תיאטרון קריאה -** שימוש בהמחזה להיכרות עם המושג טקסט סמוי (סבטקסט). המחזת קטעים מסיפורים בצורות שונות. ניתן גם להמחזיז קטעים שכתבו התלמידים המשתתפים בסדנה.

- **תרגילי כתיבה לאפיון דמות** - כתיבה בעקבות תמונות. יצירת מסכות ובעקבותיהן אפיון דמות. המצאת דמות נוספת לסיפור נתון. תיאור דמות נתונה במבחר אופנים: מודעת מבוקשים בעיתון, דף שנתלש מיומן, חוקר שפוגש אותה, מונולוג/דיאלוג וכדומה.
- **כתיבה חופשית** - תמונה אחת - המצאת 100 סיפורים.
- **כלים דיגיטליים** - myStoryBook ליצירת סיפור דיגיטלי, Storybird ליצירת ספר דיגיטלי.

קורס בניית אתרי אינטרנט / פיתוח: בית-ספר 'ניל"י', זיכרון יעקב

מהו הרעיון? התלמידים המחוברים והמצטיינים לומדים כיצד לבנות ולפתח אתר אינטרנט - כלומר רוכשים מיומנות עכשווית, מתקדמת ומאתגרת, שיש בה ממד טכני לצד ממד יצירתי עשיר בתוכן וגם בעיצוב. את הידע הטכני הם מיישמים בבניית אתר בנושא על-פי בחירתם, ביחידים או בצוותי עבודה. המשימה מחייבת אם כן לא רק יכולת טכנית אלא גם חקר של הנושא הנבחר והעמקה בו, לצד יכולת לשיתוף פעולה בצוות.

ובכן, מה עושים?

- < **בחירת מורה:** ראשית, יש למצוא מורה מתאים להנחיית הקורס. כדאי שיהיה בעל יכולת טכנית כללית ואולי אף ידע מקדים גם אם בסיסי בבניית אתרים. מעבר לכך, חשוב, שהמנחים יהיו בעלי יכולת טובה ליצירת קשר אישי, יכולת לזהות ולהנחות תהליכים קבוצתיים ונכונות לעמדה של מנחים, שתפקידם לאפשר, ללוות, להנחות ולייעץ.
- < **בחירת מסד (פלטפורמה) אינטרנטי:** בחרו מסד נוח לעבודה, שהמורים המנחים ירגישו בטוחים בו מספיק. נוכל להמליץ למשל על [folyou](http://folyou.com), פלטפורמה ידידותית למשתמש, שכוללת אפשרויות מגוונות לעיצוב, וניתנת לתפעול בעלויות סבירות יחסית. יתרון נוסף - לפלטפורמה זו תמיכה טכנית ואנושית בעברית. אפשרויות מוכרות נוספות הן [WIX](http://WIX.com) או [Wordpress](http://Wordpress.com).
- < **מפגש חשיפה** - מומלץ לערוך מפגש חשיפה ראשוני להצגת עיקרי התוכנית. מפגש כזה הוא הזדמנות לאפשר לתלמידים לשאול, להציע וקצת להתנסות. מטרה נוספת של החשיפה היא לאפשר לתלמידים לבחור באופן מושכל אם הם מעוניינים לקחת בה חלק. בשל הייחודיות של התוכנית, אפשר לשקול לערוך מפגש חשיפה גם להורי התלמידים לפני היציאה לדרך או לאחר שיהיו תוצרים ראשוניים.
- < **תוכנית הקורס:** כדי לממש את מטרות הקורס, כדאי שהתוכנית תתייחס באופן משולב לשלושה רבדים:
 1. **הרובד הטכני** - התלמידים רוכשים מיומנויות לבניית אתר. כדאי לפרק את הרובד הטכני לנושאים וללמד אותם באופן מדורג. אפשר לכלול מפגשי העשרה עם מומחים חיצוניים בתחומים כגון בניית אתרים, מידע ברשת ומדיומים חברתיים, עיצוב גרפי, קריאייטיב ומיתוג, תקשורת חזותית, צילום בטלפון החכם ועוד. אפשר לבדוק עם מורים ועם הורים אם משהו בעל ידע מתאים.
 2. **רובד התוכן** - התלמידים בוחרים נושא, חוקרים אותו, ויוצרים ידע חדש שיוצג באתר. חשוב ליצור רף שיאתגר אותם. אפשר לחשוב למשל על חקר של תחומים והצלבה ביניהם, על הפנייה למקורות אקדמיים, על דרישה לראיין מומחה, או על הגדרה לדפוס הידע החדש שיצרו בעקבות המחקר (חידות? מידע אינטראקטיבי? ועוד).

3. **רובד התהליך** - עבודה חינוכית-תהליכית הן בנושאים שביוזמת המורה והן על דברים שעולים בקבוצה. לדוגמה: איך אני עובד בצוות? מהו התפקיד האופייני לי? איך אני מתמודד עם חילוקי דעות? בחירת נושא - מה מעניין אותי? איך אני יכול להנגיש לעולם תחום עניין אישי שלי? איך אני מגיב כאשר ישנם חלקים במשימה שאני טוב בהם פחות? ועוד.

< **בחירה של נושא מארגן** - כדי לאפשר צמיחה והתפתחות נמליך, שהתלמידים יבחרו את הנושאים על-פי נטיות ליבם אך במסגרת מארגנת רחבה יחסית (תמה כללית או הגדרות שיוסוכמו בקבוצה). התמה הכללית תבטיח, שהאתר לא יהיה אסופת נושאים בלתי קשורים. בנוסף, נושא הגבולות עשוי להציף סוגיות מעניינות לעבודה עם קבוצת המוחננים והמצטיינים: איך אני מגיב כשמחייבים אותי? האם זה אילוף או הזדמנות? מה זה דורש ממני להתחשב בהגדרות או בקבוצה? איך אני מצליח למצוא עניין גם בתוך מסגרת מוכתבת?

< **תהליך הבחירה** - רצוי שלא להתייחס לבחירת הנושאים כלאחר יד. השאלה "מה מעניין אותי לחקור" אולי נשמעת תמימה, אבל יש תלמידים שעבורם תהיה זו סוגיה מורכבת מסיבות שונות. ייתכן שהם יזדקקו לעזרה ולהכוונה, לתרגילים שיעזרו להם לחלץ נושא מתאים - ראיונות הדדיים, הצגת שאלות, מתודות לסיעור מוחות או התייעצות עם ההורים.

< **עבודה בצוותי עבודה**: כדאי שלפחות חלק מהעבודה יתנהל בצמדים או בצוותים, כדי לאפשר אינטראקציה שיכולה לשמש מצע להתפתחות אישית ובין-אישית. כדאי לשוות למפגשים אופי של סדנה ולהקדיש תשומת לב גם לתהליך בניית קבוצה, שבמרוצתו יהפכו התלמידים מפרטים בעלי רצונות, יכולות ותחומי עניין משל עצמם, לקבוצה הפועלת למען תוצר משותף.

< **מיקוד בתהליך ולא רק בתוצר**. כדי להפיק את המרב מהקורס, נדרש שינוי תפיסה מצד המורה ומצד התלמידים. המטרה אינה רק רכישת ידע ומיומנויות, והמוקד אינו התוצר. תהליך הלמידה והעבודה, על כל המורכבויות שבהן נתקלים בדרך, הוא משמעותי ורב-ערכי. כל דבר שמתעורר - מכשול, שאלה, התלבטות - יכול לשמש מנוף ללמידה, לשיח בקבוצה, להתמודדות אישית ובין-אישית.

< **סיכום ותוצר**: הטלת משקל רב על התהליך אין פירושה רצון לוותר מראש על תוצר. חשוב לבנות לוחות זמנים מציאותיים ומוגדרים בשקיפות, ולחתור במסגרתם לתוצר מגובש - אתר משותף ומגוון, שהוא כולו תוצר של התלמידים. כדאי להקדיש מחשבה לבמות לחשיפת התוצר: בכיתות, מול ההורים או בערב חגיגי מסכם. כדאי גם לחשוב על האפשרות להפוך את האתר לשימושי עבור שאר תלמידי בית-הספר, למשל, או לשלב בהוראה של מורים אחרים.

סדנת צילום למחוננים ולמצטיינים / פיתוח: בית-ספר 'בית אלחכמה', רהט

מהו הרעיון? להקדיש את משבצת ההעשרה של קבוצת המחוננים והמצטיינים לצילום: תחום בחירה שאיננו שגרתי, שונה מהתחומים הרגילים שאליהם מכוונים בדרך כלל מחוננים ומצטיינים. הצילום הוא תחום שמחד-גיסא יש אפשרות ללמוד אותו ולהתמקצע בו, ומאידך-גיסא הוא נגיש ומזמן אפשרויות רבות לביטוי ואמנותי, אישי רגשי ולפיתוח חשיבה יצירתית.

שימו לב, הצילום הוא נושא אפשרי אחד. יתרונותיו במאפיינים שתוארו בפסקה הקודמת. אם תרצו, תוכלו לקרוא את הדברים האמורים כאן, להבין את הרעיון ולמצוא תחום יצירתי אחר שיגלם בחובו יתרונות דומים.

ובכן, מה עושים?

- < **איתור מורה מתאים:** בשלב ראשון יש למצוא מורה שמסוגל לשאת על כתפיו קורס כזה. הטוב ביותר יהיה למצוא מורה או מדריך של חוגי צילום, או לפחות משהו שעבר קורס כזה.
- < **בחירת כלי צילום:** קורס צילום יכול להתנהל עם מצלמות או עם טלפונים סלולריים. לכל אפשרות יתרון אחר: שימוש במצלמה פותח אפשרויות מקצועיות רבות יותר וחושף את התלמידים למיומנות טכנית ייחודית. שימוש בטלפון הוא זמין יותר, ויכול לאפשר להם להמשיך ולצלם גם בזמנם הפנוי.
- < **תוכנית הקורס:** כדי לממש את מטרות הקורס כדאי שהתוכנית תתייחס באופן משולב לשלושה רבדים:
 - **הרובד הטכני -** מושגים ויישומם הטכני - צמצם, מהירות תריס, ISO, קומפוזיציה, פוקוס, צבעוניות, פילטרים, חשיפה גבוהה/נמוכה ועוד.
 - **הרובד היצירתי -** התנסות בצילום בנושאים שונים שמעודדים ביטוי אישי יצירתי: צילום עצמי, צילום מצבים חברתיים, המשפחה שלי, בית-הספר עבורי, ביטוי רגשות באמצעות תמונה, סיפור דרך תמונה, 'תפיסת הרגע' ועוד.
 - **רובד התהליך -** עבודה חינוכית-תהליכית בנושאים שביזמת המורה והן על דברים שמתעוררים בקבוצה. לדוגמה: בחירת נושא - מה מעניין אותי? איך אני יכול להנגיש לעולם את נקודת הראות שלי? איך אני מרגיש ומגיב כשנוצר פער בין מה שדמיינתי למה שיצא בתמונה בפועל? איך אני מרגיש כשהיצירות שלי נחשפות? איך אני מרגיש לנוכח התגובות? ועוד.
- < **צילום חופשי לעומת עבודה לפי הנחיות וכללים מוגדרים:** מה מתאים יותר? לכל אחד מהקצוות יתרון משלו. לכן נמליץ גם כאן ללהטט ולנוע בין משימות צילום פתוחות מאוד (צלמו תמונה שמבטאת את ההרגשה שלכם היום) לכאלו שמסרטטות נושא (צילום סבים וסבתות) או הנחיות מוגדרות (צילום דיוקן בדיוק רב). הקצוות השונים צפויים לעורר תגובות מגוונות בקרב התלמידים המחוננים והמצטיינים, זוהי הזדמנות עבורם להתבונן בתגובות של עצמם, לשוחח וללמוד משהו על עצמם.
- < **למידת עמיתים ומשוב:** אפשר להעשיר את תהליכי הלמידה (של מיומנות הצילום, וגם למידה תוך אישית ובין-אישית) על-ידי מיסוד שגרה קבועה בקורס להצגת תוצרים, מתן משוב הדדי ולמידה מהדברים. אפשרות אחרת היא להציג לאחר כל תרגיל את התמונות במקרן מול כל התלמידים, לפתוח במשוב עמיתים ולאחר מכן במשוב מקצועי מהמדריך.

יוצרים הרפתקאות / פיתוח: בית-ספר 'אלון', קריית ענבים

מהו הרעיון? מחוננים ומצטיינים מעמיקים יחד בנושא מסוים שנלמד בכיתה הכללית. ההעמקה נעשית דרך למידת חקר, שימוש בטקסטים אותנטיים, הצלבת מקורות ולמידה בין-תחומית. את הידע שהם רוכשים ואת התובנות הנצברות הם מתבקשים לעבד, לפשט, לפרק ולהרכיב מחדש לכדי 'הרפתקה': סיפור מסגרת בהיר וקוהרנטי המשולב בחידות ובמשחקים, אשר יועבר על-ידי קבוצה זו לשאר הכיתה או השכבה.

צורת למידה זו מבוססת על יכולות המאפיינות ילדים מחוננים, אשר חלקן מתגלות גם אצל מצטיינים: זיכרון ובסיס ידע רחב, יצירתיות ודמיון, יכולת סינון מידע, העדפה של מורכבות על פני פשטות, במקביל, בהיותה פתוחה מאוד, היא מזמנת התנסות שסופה לא ידוע ומאפשרת להתמודד עם אי-ודאות ולפתח גמישות מחשבתית. הדרישה להנגיש את הידע לכיתה הרחבה מחייבת מטא-קוגניציה, אמפתיה ויכולת כניסה לנעלי האחר. הבקרה העצמית הנדרשת מהתלמידים בעת בניית ההרפתקה מבוססת לא על פרפקציוניזם אלא על התאמה לנמען.

אם כן, מה עושים?

< **היכרות עם המתודה:** ביציאה לדרך כבסיס להבנה וכדרך לעירור מוטיבציה מומלץ לפתוח את השנה בהתנסות של הקבוצה בהרפתקה משולבת חידות ומשחקים, שנבנתה עבורם על-ידי המורים. כפי שמצופה מהם, על ההרפתקה להיות מבוססת על נושא מתוך תוכנית הלימודים.

< **חלוקה לצוותי עבודה:** הקדישו מחשבה אם ברצונכם לקבוע את הרכב הצוותים או להתיר להם להתחלק בעצמם. ככלל אצבע, כדאי לשמור על שביל זהב בין שילובים 'טבעיים' יותר שיאפשרו לצוות לעבוד, לצאת בקלות מאזור הנוחות ולהיחשף בפני חברי צוות שלא בהכרח היו חוברים לעבודה משותפת.

< **סימון נושא כללי והעמקה בקבוצות חקר:** מסמנים נושא כללי המבוסס על נושא שנלמד בשנה זו בשכבה. רצוי שיהיה זה נושא אשר המורה המנחה בקיא בו. לאחר חזרה קצרה על המסגרת הכללית ברמה שנלמדה בכיתה, מחלקים לתת-נושאים ושולחים כל קבוצה לתהליך חקר עצמאי. מזמנים לקבוצות מפגש עם חומרים ו/או שולחים אותם לחיפוש עצמאי של ידע מעבר לנלמד בכיתה באמצעות מקורות מידע אותנטיים (ולא מונגשים) גם בכיתות הצעירות. משלבים בהוראה שימוש בכלים דיגיטליים תוך שימת דגש על סביבות למידה פתוחות. שלב זה יתפרס לאורך מספר רב של מפגשים, כאשר המורה משמש כמנחה שעובר בין הקבוצות, פותח את המפגש ומסכם אותו במליאה.

< **מפגש אמצע - הצגת תוצרי ביניים:** לאחר תקופה של חקר בצוותים מתכנסים למפגש אמצע במועד שהוגדר לכך מראש. במפגש זה מציג כל צוות בפני הקבוצה כולה את עיקרי הדברים שלמדו. אפשר להחליט על מתכונת הצגה אחידה (פרזנטציות), אך עדיף להשאיר להם חופש לבחור בדרך שבה ירצו ללמד את שאר הכיתה. ייתכן שמשימה זו תתפרס על פני שני מפגשים. לאחר הצגת תוצרי הביניים מחליטים יחד בקבוצה הגדולה על סיפור מסגרת. אפשרות נוחה היא לערוך סיעור מוחות קבוצתי, ובסיומו להטיל על אחד הצוותים להשתמש ברעיונות שעלו ולשלב אותם בסיפור.

⁷ שני הפיתוחים של בית-ספר 'אלון' שמופיעים בחוברת זו מתכנסים יחד תחת כותרת משותפת 'חינוך הרפתקני'. חינוך הרפתקני הוא גישת הוראה אותנטית וחוויתית שבאמצעותה מתפתחות מיומנויות של חשיבה מחוץ לקופסה, שיתוף פעולה, חקר, שאילת שאלות, יוזמה וכדומה, בדרך לפיצוח תעלומות וכן להפקת הרפתקאות.

ניתן לקרוא על החינוך ההרפתקני בקישור: [למידה בסביבה הרפתקנית - חנן יניב](#). את המודל שפותח בבית-ספר זה כמענה בתוך הכיתה ההטרוגנית תוכלו למצוא בפרק הבא.

< **עיבוד והנגשה:** לאחר שסיפור המסגרת קיבל צורה וקווים כלליים, כל צוות מעבד את תת-הנושא שלמד וחקר לחידה או למשחק. יש לכוון אותם לחשוב על הכיתה הרחבה: מה יעניין אותם? איך הופכים את הדברים למובנים? אפשר לשתף בהתנסויות את הצוותים, כאשר צוות אחד מעביר את המשחק או החידה שבנה לצוות אחר.

< **הפקת ההרפתקה והעברה לכיתה הרחבה:** כדאי לייחד משך זמן בשנה להפקה ולהכנות אחרונות: בניית תוכנית, הכנות טכניות, הכנה יצירתית של אביזרים, הזמנות, פרסום, תוכנייה ועוד. כדאי לדבר על דרך ההנחיה של תלמידים אחרים? מה אני עושה אם לא מבינים או לא משתפים פעולה? בנקודת השיא של התהליך מנהלים את המשחק.

< **משוב ורפלקציה:** חשוב לקשור את קצות התהליך באמצעות משוב גם של התלמידים ששיחקו (שאר הכיתה) לקבוצה הקטנה, וגם משוב עצמי של קבוצת המחוננים והמצטיינים. זוהי הזדמנות נהדרת לעבוד עם התלמידים על מתן משוב, על היכולת לראות את חצי הכוס המלאה לצד דברים שנדרש בהם שיפור, על היכולת למתוח ביקורת כמו גם על היכולת להקשיב.

רעיון לפעילות ברוח דומה - 'משחק תפקידים היסטורי' - השראה לפעילות לפי עקרונות דומים אך בסגנון מעט שונה תוכלו למצוא בחוברת '[כיתת מחוננים - המדריך למתקדמים](#)', עמ' 42 ואילך. דרך הוראה זו פותחה במקור עבור כיתת מחוננים בגילאי העל-יסודי, אך בהתאמות מסוימות עשויה להתאים גם לקבוצת מחוננים ומצטיינים בגילאים צעירים יותר.

מענה בתוך הכיתה: מחוננים ומצטיינים בתוך הכיתה ההטרוגנית

פרק זה עוסק במתן מענה לתלמידים המחוננים והמצטיינים בתוך הכיתה במסגרת השיעור הרגיל. לא מדובר על קורס או על שיעור נוסף, אלא על השגרה השוטפת - שיעורים של הכיתה המלאה בהתאם לתוכנית הלימודים הכללית. לפיכך, ננסה בפרק זה להשיב על השאלה כיצד יכולים מורים לשנות את דרך ההוראה שלהם כדי שתתאים ותיתן מענה גם למחוננים ומצטיינים.

צריך לומר, מענה שלם למחוננים ולמצטיינים יכול להתייחסות בשלוש הזירות - הכיתה הרגילה, קבוצת הדומים והמענה האישי. בתוך השילוש הזה למענה בכיתה הרגילה נועד תפקיד קריטי. ראשית, מסיבה פרקטית - בכיתה הרגילה הם מבליים את רוב שעות השבוע. אם נצליח לתת להם מענה הולם שם, תהיה לכך השפעה משמעותית ביותר. שנית, בשל ההזדמנות הטמונה בקבוצה ההטרוגנית, שאין כמותה כדי לדמות את החיים האמיתיים ולזמן לתלמידים המחוננים והמצטיינים מגוון התמודדויות חשובות: איך אני מצליח להביא את היכולות שלי לידי ביטוי תוך התחשבות באחרים? איך אני עובד בצוות ולומד להעריך גם יכולות שונות משלי? איך אני לומד למצוא עניין ולהפיק ערך מוסף גם כאשר הפעילות פונה למכנה משותף רחב יחסית? איך אני יוצר סוגים שונים של קשרים חברתיים, מתמודד עם תחרותיות, מאפשר לעצמי גם לטעות ולהיות חלש מול אחרים? ועוד (לקריאה נוספת על עבודה בכיתה ההטרוגנית, כאן).

חשוב גם לומר באופן גלוי, שהכיתה הרגילה היא לא פעם זירת המענה הקשה ביותר לפיצוח וליישום. במובנים רבים קל יותר לפעול בקבוצה הומוגנית (קטנה, בדרך כלל) של מחוננים ומצטיינים בשעת העשרה שאינה כפופה לתוכניות הלימוד ולמדידה חיצונית, בראשות מורה שבחר בכך על סמך זיקה אישית לתחום, ושלא נדרש להתמודד עם מגוון תלמידים. האתגר במתן מענה בתוך הכיתה הרגילה הוא כה גדול, עד כי לא פעם מתחילים בתי-ספר בתהליך כזה - ועם הזמן מוצאים עצמם מסתפקים במענה בקבוצת הדומים בלבד. ההצדקות לכך מנומקות, אמיתיות ומשכנעות - "זה לא הזמן, כרגע זה מורכב מדי", "זה לא מתחבר ל'אני מאמין' של המורים שלנו".

גם אם הסיבות נראות מוצדקות באותו רגע, אל תוותרו. לאורך זמן אין אפשרות לטפח מחוננים ומצטיינים בבית-ספר ללא עבודה מותאמת שוטפת בתוך הכיתה כחלק מההוראה הסדירה. יותר מכך, כאן בדיוק נעוצה הסיבה שבגללה יצאתם לדרך. בכיתות שלכם יושבים תלמידים אשר בהיעדר ניסיון למענה מותאם עוברים עליהם שבוע שלם, שנה שלמה, לפעמים שנה אחרי שנה - במצב של אתגר לא מספק, בשעמום, בתחושות קשות של חוסר משמעות. תלמידים אשר ללא התייחסות מותאמת לסיטואציה החברתית שבה הם נתונים עלולים לפתח דפוסים של התנשאות, ניתוק, הסתרת יכולותיהם ותחומי העניין שלהם וקושי ביצירת קשר אמיתי. אז נכון, לא פשוט למצוא כיצד מלמדים אחרת, אבל זה אפשרי. כאן גם טמון המפתח לדברים רבים וטובים אחרים שיכולים לקרות לכיתה בכללותה בזכות המהלך: הוראה אחרת, מאתגרת, מגוונת, חדשנית - התבוננות בקבוצות שונות בתוך הכיתה באמצעות אותו סוג של מבט ששואל - מה אתם צריכים ואיך אפשר לתת לכם מענה במסגרת כלל השיעורים. הדרך לא תהיה קלה, השינוי יהיה הדרגתי - וזה בסדר, אבל הרווח לכל בית-הספר יכול להיות עצום. נניח כעת כמה עקרונות מרכזיים לעניין המענה בתוך הכיתה, נסמן מלכודות נפוצות, ולאחריהן גם נציע כלים מעשיים ומודלים שתוכלו לאמץ.

עקרונות

1. **קשר להתרחשויות הכללית בכיתה.** העיקרון הבסיסי ביותר בנושא זה הוא ההכרח לבדוק כיצד ניתן לקשור את המענה להתרחשויות הלימודיות הכללית בכיתה. הקשר יכול להיות נושאי (משימה לימודית, שמעמיקה בתוך מה שכלל הכיתה לומדת) או חברתי (עובדים עם תלמידים אחרים בצמדים או בקבוצות, כאשר המשימה של המחונן והמצטיין מותאמת לצורכיהם האישיים). רצוי ליזום למידה נוספת עבור אותם הילדים, אשר תשמש בהמשך לנושא הנלמד בהקשר אליו או כתוצאה ממנו.

2. **לא רק משימות תוספתיות, אלא גם תרגול חלופי.** אל תסתפקו בשאלה "מה קורה עם התלמידים האלו כשמסיימים את התרגול הכיתתי?" שאלו את עצמכם - מה קורה איתם עד שהם מסיימים. איזה מין תרגול הם מקבלים, האם בהכרח עליהם לפתור את אותם תרגילים כמו שאר תלמידי הכיתה, או אותו היקף של תרגול? תלמידים מחוננים ומצטיינים, לעיתים מספיק שיענו על כמה שאלות בסיסיות כדי שיבינו את העיקרון. התאמות נוספות יוצרות שחיקה ומעוררות אנטגוניזם ("אני בעונש, כי היכולות שלי גבוהות?!") ועלולות לגרום ל'מריחה' של התרגול הכיתתי כדי שלא יאלצו לספוג עבודה נוספת. הציעו למורים להפנות את התלמידים למשימות לתלמידים מתקדמים אשר מוצגות בחוברות לימוד רבות, וכן הכשירו את המורים לכך שיפתחו פעילויות אחרות לתלמידים אלו כדוגמת משימה מורכבת יותר, כזו שמצליבה בין כמה נושאים או שמחייבת חשיבה מסדר גבוה.

3. **תנאי מקדים - יכולת לנהל שיעור דיפרנציאלי.** אפשר לצפות מן המורים שישלבו בהוראה שלהם התאמות ספציפיות לאוכלוסייה כזו או אחרת. אך הניסיון מלמד, שאם לא מעניקים להם כלים לניהול השיעור באופן שמאפשר עבודה עם תת-קבוצות בתוך הכיתה - הציפייה למענה מותאם נותרת לא ממומשת, נחווית כציפייה לא הוגנת ומשאירה טעם מר של תסכול. תוכלו לקבל כמה עצות וכלים מעשיים ליישום עקרון זה בהמשך הפרק תחת הכותרת 'אז מה עושים?'.

4. **לא רק התאמות לימודיות אלא תשומת לב גם לרובד הסמוי.** תכננתי שיעור מגוון ומאתגר אשר כל הכיתה תיהנה ממנו, ובפרט התלמיד המצטיין/המחונן שבכיתתי. השקעתי וכתבתי לו גם כמה משימות חלופיות. וידאתי שהן קשורות לנושא הלימוד ולא ינתקו אותו מהכיתה. האם עשיתי את שלי? נתתי לו מענה שלם בתוך הכיתה? התשובה היא - לא בהכרח. בבואנו לתת מענה שלם לתלמידים המחוננים והמצטיינים עלינו לשאול את עצמנו גם בעניין הרובד הסמוי: איך אני כמורה מגיב לתלמיד הזה? מה אני מפיק מעצמי בזכותו? מה אופייה של הדינמיקה הכיתתית סביבו, למשל, איך מגיבים שאר הילדים כשהוא מדבר? איך אני מגיב, אם התלמידים האחרים מגלים כלפיו סקרנות, חוסר סבלנות, הערצה או לעג? ועוד.

מה חשיבותן של שאלות כגון אלו? אחד הגורמים המשפיעים ביותר על כל תלמיד, ובוודאי שגם על התלמיד המחונן והמצטיין, הוא יחסם של בני גילו כלפיו. להתנהגות שלנו כלפי התלמיד המחונן או המצטיין עשויות להיות השלכות ישירות על הרגשת התלמיד והשלכות עקיפות - השפעה על היחס של חבריו לכיתה כלפיו. אם אני כמורה מרגיש שהילד מדבר ללא סוף ושואל שאלות מלאות, סביר שתחושות אלו ישתקפו בהתנהגותי, גם אם לא אמרתי דבר במפורש. התלמידים יחושו בכך ועשויים להיות מושפעים. לכן, חלק מהדרך למענה שלם כרוכה בהתבוננות הן חיצונית (איך נראות האינטראקציות בכיתה?) והן פנימית (מה זה מעורר בי? מה הרגשתי, שגרם לי להגיב כך?). העבודה הפנימית הזו יכולה להיטיב עם מלאכת ההוראה בכללותה, ויש לה חשיבות ייחודית בזיקה למחוננים ולמצטיינים, אשר חלקם מעורר בנו לא פעם קשת של תגובות לא מודעות.

5. **דיאלוג עם התלמיד ובחירה.** לדבר עם תלמידים באופן פתוח על הלמידה שלהם, לשאול איך מתקדמים דברים ולמה הם זקוקים - המלצה זו אינה ייחודית למצטיינים ולמחוננים. ובכל זאת, יש כאן גוון מיוחד שכדאי לשים אליו לב. מחוננים אינם דומים זה לזה, כך גם מצטיינים. יש להם קווים משותפים, אך ניכרים ביניהם הבדלים רבים שהופכים את משימת ההתאמה בהוראה למורכבת. ככל שניטיב להכיר את התלמיד הספציפי, נדע מה מיטיב עימו ולמה הוא עוד זקוק. הדרך הטובה ביותר להיכרות כזו היא עריכת דיאלוג דרך שאלות כגון: איך אתה מרגיש עם הלמידה? אילו דברים מציבים בפניך אתגר? (מטרת השאלה היא לא בהכרח לסכל קשיים, לפעמים להיפך). מה מעניין אותך? מה יכול לעזור? על בסיס הדיאלוג ניתן לסמן אזורים פתוחים ולאפשר להם בחירה. השיח חשוב במיוחד גם משום שפע ההזדמנויות המונח לפתחם של ילדים בעלי יכולות גבוהות. ככל שייטיבו להכיר את עצמם, ידעו להתבונן בתהליכי הלמידה שלהם עצמם ולזקק העדפות, יקבלו כלי לחיים שהוא מעבר לידע הלימודי עצמו. ולבסוף, ההבנות שיווצרו בשיחה עשויות לעזור למורה גם להבין את הרובד הסמוי אשר הוצג בסעיף הקודם, כיצד משפיעה הדינמיקה הכיתתית על התלמיד, וכיצד הוא חווה את היחס שלי ושל שאר התלמידים כלפיו.

מלכודות נפוצות

החשיבות הגדולה של צורת מענה כזו, לצד הקושי הכרוך ביישומה, מחייבת אותנו לסמן מלכודות נפוצות שקל ליפול אליהן, ולייעץ מה ניתן לעשות כדי להימנע מן הנפילה.

< **"מדהים! הוא כבר סיים את כל החוברת".** הילד חש גאווה, ההורים זורחים. אבל מה הערך המוסף של סיום החומר של שנה זו בשלב מוקדם? לאן יתקדם מכאן? ומה אמור לקרות איתו בשנה הבאה? חישובו על הניתוק משאר הכיתה שנוצר עקב ההאצה בחומר. נכון, לפעמים המחונן או המצטיין לא יזדקקו לשורה ארוכה של תרגילים כמו שאר ילדי הכיתה, הם יוכלו לפתור כמה מהם ולהתקדם לעניין אחר. עדיף שימשיכו להעמקה, להעשרה, לאתגר גדול יותר או לחשיבה מורכבת. אם תחליטו לנקוט האצה, עשו זאת בצורה מדודה, מושכלת ומבוקרת. במידת הצורך תוכלו גם להתייעץ עם בעלי תפקיד בתחום מהאגף לתלמידים מחוננים ומצטיינים.

< **'המורה הצעיר'.** התלמיד המצטיין סיים למלא את המשימה, מה נעשה איתו עכשיו? מפתה מאוד למנות אותו להסביר ולסייע לעמיתים מתקשים. פתרון כזה מאפשר לשמור על הקשר שלו לנושא הלימוד וגם יוצר אינטראקציה עם חבריו לכיתה. יש ערך להבנה שנבנית על סמך הצורך להסביר לאחרים. זוהי שיטה שלפעמים מתאים להשתמש בה. ועם זאת, כדאי שהשימוש בה יהיה מדוד מאוד. הסתייעות בתלמידים שונים מתוך תחושת שותפות לקבוצה יכולה לתרום לה וללמד את ערך הנתינה, העזרה לזולת, ההשפעה על האחר ועוד. ועם זאת, יש לשים לב לגבול הדק שבין לימוד והטמעה של הערכים הרצויים לבין שימוש ביכולותיו של המחונן על חשבון התקדמותו והתפתחותו. הוא. התלמיד המחונן אינו הסיע של המורה. הוא שם כדי ללמוד, להתפתח ולהתקדם כמו כל תלמיד אחר. עמדת 'המורה הצעיר' עלולה לגבות מחיר חברתי כבד. התלמיד עשוי להיות מתויג כ'חביב המורה' ולשלם על כך. הקשר שנוצר בין תלמידים בתוך הסיטואציה הוא לא שוויוני ולא הדדי ועלול לחבל בקשרי גומלין חברתיים עתידיים. וכך כאמור, ההתפתחות הלימודית של המלמד מוגבלת. אם בחרתם לעבוד כך, עשו זאת באופן מושכל והיו ערניים לתחושות ולמיצוב החברתי של התלמיד המלמד.

< **קריאת ספר. סיימת את התרגילים? מותר לך להוציא ספר.** כולנו מכירים בערך הקריאה ובתרומתה העצומה להתפתחות הפרט. קריאה מפתחת את התלמיד, מאפשרת בחירה והעמקה בתחומי העניין

האישיים שלו. ושוב, המורה 'זוכה' בשקט. חשוב לשים לב, שקריאת ספר יוצרת ניתוק מלא מהסביבה. סביר להניח, שהתלמיד המחונן בכל מקרה יקרא בהזדמנויות שונות. עדיף שנספק לו אתגרים לימודיים מתאימים בזמן הלימודים שלהם הוא זכאי, נעורר עניין וסקרנות ונביל למידה שתפתח ותטפח אותו קוגניטיבית, חברתית ורגשית. לצורך בקרה כדאי גם להביט על החוויה של התלמיד: האם הוא קורא רק אצלי בכיתה או שזה המצב ברוב השיעורים? חישובו על התחושה העמוקה של היעדר משמעות בקרב ילד או ילדה שמגיעים בבוקר לבית-הספר, ויום אחר יום מעבירים את רוב זמנם בקריאה.

< **"דיברתי עם התלמידה, היא אומרת שממש בסדר לה ככה".** אם נשאל תלמידים בעלי יכולות גבוהות על החוויה שלהם בבית-הספר הם ישיבו לא פעם שמבחינתם - הכול בסדר, שהם אינם זקוקים לשום דבר מעבר. לצד הקריאה לדיאלוג עם התלמידים, ועם כל הכבוד לעמדה שהם מביעים, אנחנו ממליצים לקבל אמירות כאלו בספקנות. התלמידים האלה לא מכירים בהכרח אפשרויות אחרות, וגם לא תמיד מרשים לעצמם לבקש. הקשיבו לקולות, אבל היו מוכנים לאתגר אותם, להביא לפתחם התנסויות חדשות.

מה עושים?

עקרונות, אזהרות ממלכודות, תודה רבה אבל מה עושים בפועל?

1. משכללים את היכולת ללמד באופן דיפרנציאלי

2. עובדים יחד על התאמות למחונן ולמצטיין

3. "יוצאים מהקופסה"

4. קושרים בין המענה בקבוצת הדומים, למתרחש בכיתה הרחבה

1. משכללים את היכולת ללמד באופן דיפרנציאלי / פיתוח: בית-ספר 'קול יעקב', ירוחם

מהו הרעיון? אם נרצה שמורים יתאימו את ההוראה למחוננים ולמצטיינים, חובה עלינו להעניק להם תנאים בסיסיים שיאפשרו להם עבודה מותאמת עם תלמידים אלו. בראש ובראשונה - יש לפתח בהם יכולת ליצור שיעור דינמי, שבו תהיה הכיתה מחולקת לקבוצות קטנות (מגוונות, מתחלפות, לא בהכרח על-פי רמות! - על כך מיד) והלמידה תתנהל בחלקה הגדול באופן עצמאי, תוך כדי תנועה במרחב ומעבר בין המשימות השונות. לשיעור כזה, כאשר הוא במיטבו, שורה של מעלות, ביניהן עצם הדינמיות, מגוון ובחירה, עידוד לעצמאות ואחריות. ובעיקר, הוא מאפשר למורה להתפנות לשבת בכל פעם עם קבוצה אחרת, להפעיל הלכה למעשה פדגוגיה מותאמת וליצור קשר אישי משמעותי.

אתם מבינים נכון - היכולת ללמד כך היא מקפצה להוראה שתטיב עם הכיתה בכללותה ולא רק עם המחוננים והמצטיינים. אבל, אל תטעו לחשוב - הכוונה אינה לפיצול קבוע על-פי רמות התלמידים. לעבודה קבועה במתכונת של הקבוצות יש מחיר שקשה מאוד לפצות עליו (לקריאה נוספת, חוברת 'הטרוגניות' - עמ' 34 ואילך). הקריאה כאן היא לחתור לפיצול באופנים מגוונים ומשתנים. חלק מהזמן לעבוד בקבוצות הטרוגניות, ובזמנים אחרים לחלק לקבוצות על-פי מיומנויות שנדרש לחזק. כדאי לשלוח לפעמים את התלמידים לתרגל בצמדים או בקבוצות קטנות על-פי בחירתם. וכן, לחלק לעיתים גם לפי מידת השליטה בחומר - באופן מדוד, מבוקר, ובמודעות למחיר שטמון בדרך הזו.

ובכן, מה עושים?

נוכל להציע מדריך בסיסי בלבד. הדברים הכתובים כאן עשויים לשמש מבוא לנושא, אך אין הם תחליף להעמקה בית-ספרית ולפיתוח שיטות פעולה מקומיות. מכיוון שמדובר בשינוי עמוק בהוראה שהוא בעל פוטנציאל השפעה על כלל בית-הספר, מומלץ ללוות את המהלך בהשתלמות בית-ספרית ו/או בהדרכה פרטנית למורות.

1. **הכנת הצוות.** הוראה בכיתה הטרוגנית אשר נותנת מענה מותאם לאוכלוסיות שונות מחייבת הקניית ידע ומיומנויות - על המורים להבין מהי הוראה כזו, לקבל כלים לבנייה של שיעור מתאים וכלים לניהולו. מעבר לידע ולמיומנויות, חשוב להקדיש זמן ואנרגיה גם להכנה נפשית. בכיתה הטרוגנית מתנהל שיעור שנראה אחרת והנוגעים בדבר חשים באופן שונה ביחס אליו. התלמידים עובדים באופן עצמאי, ניכרת תנועה ערה בכיתה ומידה רבה יותר של רעש. בניגוד להוראה מסורתית שבה המורה 'אומר' את הדברים וחש שהתלמידים 'יודעים' - בהוראה בכיתה הטרוגנית נדרש המורה לשחרר את המושכות ולהעביר אל התלמידים את הבעלות על תהליך הלמידה. חשוב להכין את המורים לשינוי, לדבר את הקושי הכרוך בו ולהזמין אותם להגיב ולשתף.

2. **הכנת חומרים.** אחד הקשיים שמעוררת מתכונת הוראה כזו, בעיקר אם טרם רוכשים בה מיומנות, הוא הצורך להכין כמות גדולה יותר של משימות. חשוב להקדיש זמן להכנת חומרי לימוד באופן שיספיק לתקופה וייתן לצוות מרווח נשימה עד לנקודת הזמן הבאה שבה יזדקקו להכין חומרים נוספים. פיתוח חומרים בקבוצה עשוי לסייע לסיעור מוחות ולהקל על הנטל. כמו כן, חשוב להקים תשתית למאגר חומרים בית-ספרי - ליצור זיכרון ארגוני שיקל על המורים בהמשך הדרך.

3. **מיפוי תלמידים.** על קבלת ההחלטות הנוגעות לגיוון במשימות להיות מבוססת על מצב הכיתה - ולשם כך נדרשים נתונים. כדאי לערוך פילוח של קשיים ושל חוזקות בהתאם לתחום הדעת ולמיומנויות שאותן נבקש לקדם במקצוע זה. אם נעשו מיפויים כלשהם בבית-הספר, כדאי להשתמש בהם ולא להעמיס על המורות ועל התלמידים דפוס מיפוי נוסף.

4. **בניית משימות מגוונות** מכמה היבטים: משימות המתייחסות לממדי הבנה שונים (למשל בשפה, משימות של הבנת תוכן גלוי, הבנת תוכן סמוי, הסקת מסקנות, הערכה וביקורת), משימות בדרגות קושי שונות, גיוון בסוג ההתמודדות (משימות כתיבה לעומת התמודדות עם טקסט או עבודה עם נתונים), בהרכבים - עבודה פרטנית לעומת זוגות או קבוצות, ועוד. נסו ליצור משימות מגרות, מקוריות, חלקן בעלות היבט חידתי או משחקי, עם שימוש בהומור ובאמצעי המחשה שונים. עם זאת, הקפידו שכל המשימות ישרתו בצורה כזו או אחרת את יעדי יחידת ההוראה.

5. **תכנון מבנה השיעור.** הוראה מותאמת בכיתה ההטרונגית עשויה להתממש באמצעות מבני שיעור שונים. נציע כאן כמה דגמים שתוכלו לאמץ או להמציא משלכם.

< **הקניה-חובה-בחירה:** בדגם זה נפתח השיעור בהקניה של המורה במליאה, שנערכת במשך פרק זמן קצוב. אחריה מקבלים כלל התלמידים משימת חובה שמובילה אותם לנושא. מי שמסיים פונה לבחור מתוך סל משימות בחירה בנושא השיעור. בזמן שהתלמידים עסוקים באופן עצמאי במשימות הבחירה, יבחר המורה קבוצה קטנה שנבחרה מראש לזמן הקניה קבוצתי שהוא אישי יותר. העבודה עם הקבוצה עשויה לכלול הקניית ידע חדש, חיזוק ידע קיים או השלמה של ידע קודם. דגם עבודה זה מאפשר למורה לעקוב אחר התקדמות הכיתה בעבודתה בקבוצות. כיצד ביצעו את משימות החובה מהשיעורים הקודמים? אילו משימות בחירה בחרו, ומה הספיקו? מה למדו, מה הבינו? ועוד. שיעור בדגם הזה צריך להסתיים ברפלקציה שנוגעת הן לתוכן - מה למדתי? והן לתהליך - מה תרמה לי שיטת העבודה? אילו סוגים של משימות בחרתי הפעם, מדוע? כיצד הרגשתי בעבודה לבדי / בזוג? וכדומה.

< **סבב תחנות.** דגם עבודה זה מתאים כאשר רוצים להותיר מרחב בחירה מצומצם יחסית ולנתב את התלמידים באופן יזום בין משימות. על-פי דגם זה, מכין המורה מגוון משימות (ראו סעיף 2) ומפזר אותן בתחנות. רוב התחנות מבוססות על תרגול עצמאי. בתחנה אחת נמצא המורה לעבודה עם קבוצה קטנה ותחנה נוספת מתוקשבת. המורה מכין לתלמידים כרטיסיות אישיות שמנתבות כל אחד מהם בין המשימות שרלוונטיות לו - מבחינת מיומנות שמצריכה חיזוק, סגנון למידה מועדף או אתגר חריג (עבור המחוננים והמצטיינים, ולא רק עבורם). עבודה על-פי דגם זה יכולה להימשך לאורך סדרת שיעורים, כאשר התלמידים אחראים לתיעוד בכרטיסייה שלהם באילו תחנות עברו ומתי. ניתן לכלול בגב הכרטיסייה אזור לתיעוד רפלקטיבי - דבר מרכזי שלמדתי בנושא השיעור, דבר שלמדתי על הרגלי העבודה שלי.

< **שיטת התצורף (פאזל).** דגם עבודה זה מאפשר לתלמידים ללמוד במשולב הן בקבוצה הטרונגית והן בקבוצה הומוגנית במהלך שיעור או במהלך כמה שיעורים, ולהעמיק בנושא הנלמד בהתאם ליכולותיהם. על-פי דגם זה מחלק המורה את הכיתה לקבוצות אם הטרונגיות כל תלמיד בקבוצה מקבל כרטיסייה

שעליה מופיע מספר. התלמידים מתפצלים מקבוצות האם לקבוצות למידה הומוגניות, שהן קבוצות התמחות, על-פי המספרים שקיבלו. המורה יכול לאפשר לתלמידים המחוננים והמצטיינים כמו גם לקבוצות אחרות ללמוד בקבוצה עם תלמידים בעלי יכולות דומות לאלה שלהם, כך שיוכלו להעמיק בנושא בהתאמה לצורכיהם הייחודיים. בתום תהליך הלמידה בקבוצות ההתמחות, התלמידים חוזרים לקבוצות האם, וחולקים עם שותפיהם לקבוצת האם את שלמדו בקבוצות ההתמחות השונות, אחת החלופות מאפשרת לתלמידים ללמוד בקבוצות ההתמחות את אותו נושא מזוויות ראייה שונות, ובהסתמך על חומרי לימוד ואתגרי חשיבה ברמות שונות. אפשרות אחרת היא התמחות של התלמידים בחלקים שונים של הנושא בהתאמה ליכולותיהם. בשיטה זו ניתן לצאת גם לקבוצות התמחות הטרוגניות, שגם להן יתרונות שלא נדון בהן כאן. עם זאת, השילוב של למידה בשתי הקבוצות השונות יכול להתאים לתלמידים המחוננים והמצטיינים בכיתה ההטרוגנית. שכן, הם מקבלים מענה מתאים לצורכיהם, אך בו-זמנית עדיין לומדים עם שאר חבריהם לכיתה ומפתחים תקשורת בין-אישית טובה, הקשבה לאחר וקבלה ומתן עזרה בקבוצת האם ובקבוצת ההתמחות.⁸

< **הכיתה ההפוכה.** דגם למידה זה הופך את שיטת הלמידה המקובלת שבה המורה מקנה את התוכן הנלמד בכיתה, ושולח את התלמידים לחשוב באופן מעמיק מחוץ לכותלי הכיתה. העבודה על-פי דגם זה מתייחסת למדרגים הראשונים בטקסונומיה של בלום - ידע והבנה מחוץ לכיתה, ובכיתה מיקוד במדרגים הגבוהים: אנליזה, סינתזה, הערכה ויצירה. כלומר, החשיבה מסדר נמוך מתנהלת בבית, בעוד שהחשיבה מסדר גבוה מקומה בכיתה. הלימוד בכיתה יכול להיערך בקבוצות, בצוותים או ביחידים. היכן התרומה לתלמידים המחוננים והמצטיינים? כפי שכבר אמרנו, תלמידים אלה קולטים ומעבדים מידע היטב ובמהירות, והם בעלי יכולת זיכרון גבוהה. דגם הכיתה ההפוכה מאפשר להם ללמוד למידה ראשונית של דברים בקצב שלהם ללא חזרה ותרגול מיותר, כשבכיתה הם יעבדו על משימות המותאמות להם. על-פי דגם זה המורה מתפנה לסייע, לייעץ ולכוון את קבוצות העבודה השונות. הדגם מאופיין בסביבת למידה גמישה ובתרבות למידה חדשה - התלמיד פעיל בתהליך הלמידה ואילו המורה מנחה בבחירה מדויקת של החומר שיילמד בבית לעומת החומר שיילמד בכיתה, ופונה לתלמידיו השונים.⁹

6. **הכנת הסביבה.** הוראה מותאמת מחייבת סידור כיתה שיתמוך בה. מתבקש עבורה ארגון גמיש של הכיתה באופן שיאפשר שימוש מגוון במרחב, כדוגמת למידה בקבוצות, למידת עמיתים, למידה שיתופית ולמידה חוץ-כיתתית. ניתן ואף צריך לארגן את המרחב הכיתתי כך, שיאפשר לכלל התלמידים ולמורה לנוע במרחב בחופשיות, בביטחון ובתחושה שלכל אחד 'מקום' במרחב המשותף. אפשר לדוגמה, לחבר כמה שולחנות לעמדה אחת גדולה במרכז הכיתה, כאשר כל אחת מצלעותיה היא תחנה עם משימה אחרת. כך נוצר אופי מעגלי לתנועה בכיתה. הסביבה תאפשר למורה ישיבה אינטימית עם קבוצה ותצפית על המתרחש בכיתה. הכנת הסביבה צריך שתכלול היבטים נוספים, שיכולים להצטייר כחשובים פחות, אך במציאות הכיתתית הם אכן משפיעים על איכות הלמידה שמתנהלת במרחב הלימודי. היבטים כדוגמת סביבה מונגשת למקורות מידע, עזרים ומרחב עבודה המותאם לפעילות. כמו כן, מומלץ לבדוק עם התלמידים מהם האמצעים העומדים לרשותם במרחב הכיתתי, המסייעים להם ומשרתים את צורכיהם, ואילו מהם אולי מעכבים אותם. הקדישו מחשבה לסידור הכיתה בהתאם לשיעור שבניתם, וערכו שינויים בסביבת הלמידה בהתאם לתוכן, לנושא, למהלך השיעור ולצורכי התלמידים. אל תחששו לנסות ולהתנסות - רק כך תדעו מה משרת אתכם בצורה מיטבית, אם יוקצה תקציב לשינוי משמעותי במרחב, אפשר לרכוש ריהוט שמאפשר 'לשחק' עם

⁸ לקריאה נוספת על השיטה ראו: ג'נסו - שיטת הפאזל.

⁹ לקריאה נוספת ראו: [What, Why and How to Implement A flipped Classroom Model](#)

המרחב כמו שולחנות על גלגלים, עמדות עבודה בצורות שמזמנות ישיבה קבוצתית, אמצעי תקשוב לתחנה מתוקשבת ועוד.

(נכתב בהסתמך על מודל 'קשת' - יחידת נגישות פדגוגית - שנמצא בתהליכי הוצאה לאור, ושיצא לדפוס בקרוב).

7. **הכנת התלמידים.** על מחוננים ומצטיינים בכיתה ההטרוגנית, כמו כל התלמידים, לחוות למידה שבה יבוא לידי ביטוי החיבור בין החוויה החינוכית המותאמת אישית להם לבין למידה שיתופית. יש להוביל את התלמידים בתהליך שבו הם יבינו, שהשונות ביניהם היא ערך, והייחודיות של כל אחד מהם יכולה לבוא לידי ביטוי במרחב הלימודי. הרעיון הוא החוויה של התלמיד כפרט, שאותה הוא חווה במסגרת קבוצתית וביחסי גומלין עם אחרים.

המחוננים והמצטיינים זקוקים ללמידה שתציב בפניהם התמודדות עם אתגרים מחשבתיים בכיתה ההטרוגנית המובילה אותם במסלול של התפתחות, והמאפשרת להם להיתרם מסביבתם הלימודית ולתרום לה. המטרה היא לאפשר מענים מותאמים לייחודיות של כל תלמיד, לרבות למחוננים ולמצטיינים גם בסביבה ההטרוגנית. בתהליך יבוא לידי ביטוי עקרון הפרסונליות לצד עקרון השיתופיות.

כדי שהתלמיד ישיג את המרב מחוויית הלמידה בכיתה ההטרוגנית, על המורה לסייע לו לפתח הרגלי עבודה ולמידה בצוותים, בקבוצות ובאופן עצמאי. יש לערוך שיח בונה ומקדם עם התלמיד על נושאים כדוגמת אופן השתתפותו בשיעור, החשש לטעות, נכונותו לשאת באחריות לאתגרים וליוזמות, מהי משמעות של הקשבה ואינטראקציה בין-אישית ומשמעותה של למידה שיתופית. על התלמיד להיות שותף בבחירת תהליכי הלמידה. על משמעות הבחירה עבור התלמיד המחונן והמצטיין כבר דובר בחלק ג' - 'הוראה מותאמת לתלמידים מחוננים ומצטיינים - קווים מנחים'. עם זאת, בתהליך הלמידה האישי של התלמיד יהיו חלקים שאותם יקבע המורה. על המורה לתווך בין התלמיד לבין אפשרויות הבחירה בלמידה שניצבות בפניו, ולהסביר לו מדוע לעיתים נמנעת ממנו הבחירה. בתהליכי הוראה-למידה מיטביים מקבלים התלמידים הזדמנות ללמוד באמצעות משימות שמקדמות אותם באופן אישי, ושמהפכות להם להביא לידי ביטוי ידע ומיומנויות הייחודיים להם. הם פעילים ועצמאיים ותורמים ללמידה המשותפת בכיתה ההטרוגנית. על המורה לסייע לתלמידים להכיר את עצמם, את כוחם ואת תהליכי העבודה המתאימים להם.¹⁰

8. **הפעלה, רפלקציה והערכה מתמדת.** והעיקר הוא, לאחר כל ההכנות לקפוז' למים... להתחיל ללמד כך, להתנסות, ללמוד מה מתאים לכם ולכיתות שלכם לעבודה באופן המיטבי. לא להסס לגוון ולהמציא דגמי עבודה אחרים. לכל אורך הדרך חשוב להעריך את המתרחש מן ההיבט של הלמידה ואף של החוויה. לשוחח עם התלמידים ולשאל איך הם מרגישים ובמה הם מתקשים, להיות פתוחים כלפי התגובות שלהם ולתת מענה לצרכים שהם מעלים. בהמשך לכך לא לשכוח, שגם הורי התלמידים הם גורם במשוואה. גם אותם כדאי להכניס למעגל השינוי, להסביר על המתרחש ועל הרציונל שעליו מושתת השינוי.

¹⁰ בכתיבת חלק זה התבססנו על עקרונות של החינוך ההטרוגני, כפי שמופיעים בחוברת 'חינוך הטרוגני'.

2. עובדים יחד על התאמות למחונן ולמצטיין / מבוסס על עבודת הפיתוח שנערכה בבית-ספר 'בית אלחכמה', רהט ובבית-ספר 'משואת נריה', מודיעין

מהו הרעיון? אם דאגתם להעניק למורים כלים להוראה מותאמת בכיתה ההטרוגנית, לאחר שהם נרתמו לנושא (בשלב ראשון, לפחות) המחוננים והמצטיינים אפשר להתקדם ולשאל - מהי המשמעות של הוראה באופן שמתאים למחונן ולמצטיין? כמה תשובות בסיסיות לשאלה זו ניתנו בפרק הראשון של חוברת זו. אולם, כדי להביא את הדברים לידי ביטוי בבית-הספר אנו מציעים לנסות לענות על השאלה הזו יחד עם צוות המורים, להיעזר בחומרים מקצועיים כגון אלו שצוינו בחוברת זו, אבל לא לנסות לנפק למורים תשובות מוכנות מראש. עדיף לצאת יחד איתם לתהליך פיתוח, שיבטיח תוצרים מתאימים לצרכים ולהקשר המקומי, ובמרוצת הדרך גם יגביר את מידת המעורבות ותחושת האחריות שלהם כלפי התלמידים המחוננים והמצטיינים.

מה עדיף - עבודה פנים בית-ספרית או היעזרות במומחה חיצוני? ייתכן שלשם חשיפת המורים לידע על אודות מחוננים וכדי להעניק להם כלים מתאימים תרצו להיעזר בגורם חיצוני מומחה לעניין - מרצה, מדריך של משרד החינוך או דמות ממרכז המחוננים האזורי. לשיתוף פעולה כזה יכולות להיות מעלות רבות: גורם חיצוני עשוי להעשיר את השיח בבית-הספר בידע ובמקצועיות על מחוננים ומצטיינים. גורם חיצוני אף עשוי ליצור תחושת מחויבות שקשה להשיג בעבודה פנימית. עם זאת, ישנן כמה נקודות שאליהן כדאי לשים לב: הגורם החיצוני אינו תחליף לצוות בית-הספר. חשוב, שיעבוד בשותפות עם הצוות הנבחר. חשוב לוודא, שהבעלות על השינויים שנעשים על-ידי צוות בית-הספר ייזקפו לזכותו של בית-הספר, ושתפקידו של הגורם החיצוני יהיה ליווי הצוות בתהליך.

ובכן, מה עושים? באופן כללי, בדיוק כפי שצוין בכותרת: עובדים יחד על התאמות למחונן ולמצטיין. באופן מפורט יותר נוכל להציע כאן שיטת פעולה מדורגת שפותחה בבית-ספר 'בית אלחכמה' ברהט. שיטה זו יושמה בבית-הספר והניבה תוצאות הן בשינוי ההוראה והן בשינוי התפיסתי העמוק בקרב המורים.

1. **למידה:** חושפים את צוות המורים לידע מקצועי על אודות המחוננים והמצטיינים, בדגש על היכרות עם החוויה האופיינית והמאפיינים הרלוונטיים. הצעות הנוגעות לחלק זה כבר פגשתם בחוברת עד כה, בעיקר בפרק 2.

2. **בניית מחונן:** צוות מורים בהרכב לבחירתכם (יש יתרון לעבודה בצוותים מקצועיים, אך אין זה הכרחי) מתכנס לתחילת עבודה. הצעד הראשון הוא בניית מחונן לשיעור, שכולל התאמות לתלמידים מחוננים ומצטיינים. העבודה על המחונן מעניקה סימן לרמת ההבנה בצוות, ובה בעת גם יוצרת את ההבנה ומעמיקה אותה.

3. **פיתוח חומרים:** הכתיבה המשותפת של המחונן מיישרת קו בין חברי הצוות בנוגע לשאלה - מהו שיעור שמתאים למחוננים ולמצטיינים. על בסיס ההבנות המשותפות פותחים תהליך של פיתוח מערכי שיעור בצוות. נהלו את העבודה לפי סגנון הצוות והעדפותיו: פיתוח בזוגות, עבודה אישית, ואחר כך דיון בצוות או בכל דרך אחרת. חשוב, שתוצרי הפיתוח יצטברו ויצרו מאגר ידע זמין לכלל חברי הצוות.

4. **למידת עמיתים:** בשלבים המוקדמים של התהליך בבית-הספר ניתן לערוך למידת עמיתים: חבר צוות (רכז המקצוע, מורה מנוסה או מתנדב) ילמד שיעור אחד שפותח יחד בצוות, כאשר שאר חברי הצוות יצפו בו יחדיו וימלאו את המחונן שפיתחו. למידה כזאת מאפשרת כניסה הדרגתית לנושא, מפוגגת התנגדויות שמקורן בחששות מהביצוע, יוצרת מודלינג ומגבירה את תחושת המסוגלות הקבוצתית של המורים.

5. **יישום והערכה סדירה:** כל קבוצת המורים מתחילה ללמד את מערכי השיעור המותאמים שנבנו יחד. מתקנים סדירות של מפגשי צוות המוקדשים ללמידת עמיתים: רפלקציה, שיתוף בהצלחות ובקשיים, החלפת רעיונות וטיפים מחוכמת הניסיון.

"כשאומרים - בואו נטפל גם במחוננים ובמצטיינים, קל להסכים מהצד. אבל האמת היא, שבעומק מדובר בשינוי לא פשוט ברמה הרגשית וברמה המעשית כאחד. לא פשוט למורים להבין מה מצופה מהם, איך הדברים אמורים להיראות בכיתה. בבית-הספר שלנו קלטנו די מהר, שחלק מהרתיעה של הצוות נובעת מהיעדר כלים. הרגשנו, שלא הוגן להשאיר אותם להתמודדות לבדם בנושא שבו באמת אין תשובות פשוטות. העבודה המשותפת איתם על התאמת חומרי הלימוד שידרה מסר חזק - לא 'הפלנו עליכם' עוד משימה. אנחנו בה יחד. צורת העבודה הזו הניבה היענות של המורים ואפילו התלהבות, והחשוב ביותר, כעבור חודשיים כבר נוצר מאגר גדול של מערכי שיעור מעולים ומותאמים במגוון מקצועות לימוד".

3. "יוצאים מהקופסה" / פיתוח: בית-ספר 'אלון', קריית ענבים

לאחר שצוות המורים קיבל כלים לניהול שיעור דיפרנציאלי (שלב ראשון), וענה יחד על השאלה - מהי המשמעות של מתן מענה למחונן ולמצטיין, והחל לפתח שיעורים מותאמים וללמד אחרת (שלב שני), עשוי להגיע שלב שבו מבקשים להעשיר את ההוראה, 'לצאת קצת מהקופסה', להצליח לתת מענה למחוננים ולמצטיינים בכיתה - אבל לעשות זאת לא רק אגב ההוראה ה'רגילה' אלא גם בדרכים יצירתיות שייטיבו עם הכיתה כולה. נציע כאן דרך אפשרית אחת: **מהו הרעיון?** לאחר הוראה בסיסית של נושא או יחידת לימוד, יתחלקו התלמידים לקבוצות הטרוגניות, יעבדו את הנלמד ויצרו חדר בריחה על בסיס הידע, כולל סיפור מסגרת, חידות ואתגרים.

המתודה של בניית חדרי בריחה מביאה לידי ביטוי קשת רחבה של יכולות: מחד-גיסא היא מחייבת חשיבה מופשטת, ראייה של מהלכים אחדים קדימה, חקירה, הצגת שאלות מקדמות וחשיבה בלתי שגרתית. כל אלו הן נקודות חוזקה של רבים מהילדים המחוננים. מאידך-גיסא, מאפשרת מתודה זו הבלטה של כישורים נוספים שבהם עשויים להצטיין מגוון ילדים, ולא בהכרח מן המחוננים והמצטיינים שבכיתה: יכולת עבודה בצוות, מנהיגות, יכולות טכניות, כישורים אסתטיים ואומנותיים, יכולות חברתיות ועוד. לפיכך, עבור התלמידים המחוננים והמצטיינים זוהי פעילות שמזמנת שימוש בכישוריהם בקבוצה הטרוגנית, לצד הזדמנויות לחיזוק תחומים אחרים, חוויה של תלות מבורכת בחברי הקבוצה והתנסות בחוויה החשובה של 'לא להיות הראשון בקבוצה'.

החשוב ביותר - חדר בריחה זו רק אפשרות. אפשר לתחום את הפרויקט ולהחליט שעובדים על קופסת בריחה, גרסה נוחה יותר לתפעול, שבה רצף של חידות שמונח בארגזים נעולים, וכל פתרון מוביל לפתיחת הארגז הבא. אפשר גם להסב את אופן החשיבה המוצע כאן ולנתב אותו לכיוון אחר.

ובכן, מה עושים?

השלבים כאן דומים לתוכנית 'יוצרים הרפתקה' שהוצעה בפרק על קבוצת הדומים. הדגשים כאן מעט אחרים. משך הזמן שנדרש לתהליך הכולל הוא בין חודשיים לשלושה.

1. **היכרות עם המתודה:** כיציאה לדרך, כבסיס להבנה מה מצופה מהם וכדי לעורר מוטיבציה, מומלץ לפתוח בהתנסות של הכיתה בחדר בריחה שבנו המורים. שלב זה דורש הכנה רבה אך הוא מועיל גם לתהליך הלימודי של החומר.
2. **חלוקה לצוותים** בני 4-5 תלמידים, קבוצות מעורבות ומגוונות מבחינת יכולות וחזקות. הגדרת נושא לכל צוות, תהליך עבודה כללי ולוחות זמנים. כדאי לתת לצוותים דוגמה ברורה של התוצר המצופה: חידה שמבוססת על הבנת החומר (לא רק על זיכרון של תאריכים ושל פרטי מידע אזוטריים) המלווה בדף הסבר ברור, כפי שיידרש מהם להכין. אפשר לספק לצוותים גם מאגר דוגמאות לחידות מסוגים שונים.
3. **עבודה בצוותים - תרגום הנושא הנלמד לחידה או לאתגר:** כל צוות נדרש לחקור את הנושא שקיבל, לעבד אותו ולהפוך אותו לחידה או לאתגר שישתלבו בחדר הבריחה. תהליך זה עשוי להתפרס על פני מספר לא קטן של שיעורים. רצוי להגדיר תאריך יעד ברור, ללוות מקרוב את עבודת הצוותים ובמידת האפשר לגייס לנושא מורה פנוי נוסף.
4. **מפגש אמצע - הצגת תוצרי ביניים:** מתכנסים למפגש אמצע תהליך במועד שהוגדר לכך מראש. כל צוות מנסה את החידה או את האתגר בתשאול של שאר חברי הקבוצה. מקדישים מחשבה בין השאר לדרגת הקושי של החידה, למידה שבה היא מאפשרת למידה של הנושא הכללי, ליצירתיות ולמשך הזמן שנדרש לפתרון. התלמידים נותנים משוב לקבוצות האחרות במתכונת שהוגדרה מראש - גם מתן המשוב הוא הזדמנות נהדרת ללמידה. בעקבות ההתנסות והמשוב, יוצאים הצוותים לסבב שיפורים של החידות.
5. **הפקת חדר / קופסת בריחה:** חיבור החידות לכדי רצף מלווה בסיפור מסגרת, בנייה טכנית, עיצוב עזרים, הדפסת השאלות ועוד. מכיוון שהפעילות מיועדת לתלמידים בכיתות אחרות, כדאי לתכנן את אופן ההנחיה ולהיערך למצבים כגון קושי בהבנה או חוסר שיתוף פעולה. נקודת השיא של התהליך היא השלב שבו תלמידים שבנו את הקופסה מעבירים את המשחק לקבוצת תלמידים אחרת.
6. **משוב ורפלקציה:** חשוב לקשור את קצות התהליך באמצעות משוב של התלמידים ששיחקו וגם משוב עצמי של הכיתה שבנתה.

"מה נוכל לספר מהניסיון שלנו? העבודה עם קופסאות הבריחה הייתה מאתגרת ונדרש בה ידע מקדים בנושא הנלמד ובתחום עיצוב חידות. יש להקדיש זמן הכנה ללמידת המתודה עצמה: לחקור וללמוד תבניות שונות של חידות, להבין איך יוצרים שאלה שאיננה סתמית, ואיך משלבים תוכן עם חידה. המשאבים שנדרשו מהצוות שתפעל את הפרויקט היו ניכרים. כדאי לשריין שעה קבועה במערכת כדי לשמור על רציפות ועל מיקוד בעבודה. ההשקעה השתלמה: כפי שקיוונו, הפעילות אפשרה לילדים שונים להתבלט ולהתמודד עם אתגרים. הילדים היו מרוצים, חזרו הביתה נלהבים ונעם תחושה, שהם עשו משהו חדש ואחר. הם חזרו וביקשו שנמשיך בפעילות".

4. קושרים בין המענה בקבוצת הדומים למתרחש בכיתה הרחבה / מבוסס על עבודת החשיבה והפיתוח בבית-ספר 'משואת נריה', מודיעין

רגע לפני סיום הפרק חשוב להתעכב על החיבור בין שתי הזירות. בדומה להיגיון שמנחה את העבודה החינוכית עם ליקויי למידה, ככל שמה שמתרחש בנוגע לתלמידים אלו מחוץ לכיתה יהיה קשור למה שמתרחש בתוכה - נקבל רצף חינוכי משמעותי יותר.

ובכן, מה עושים?

את ההצעות המוצגות כאן כבר פגשתם בצורה כזו או אחרת שזורות לאורך הטקסט. הן מוגשות כאן במרוכז ותוך המשגה כללית יותר, שתאפשר לכם לרקום חוטי הקשר בין קבוצת הדומים לכיתה הכללית, גם אם הפעילויות שתוכננו יהיו שונות מהמוצע בחוברת זו.

1. **שיתוף המורה בכיתה הרגילה** - אם התלמידים המחוננים והמצטיינים מקבלים שעה או שעתיים בשבוע מענה בקבוצת הדומים, חשוב להציג את המתרחש שם בפני המורות של הכיתה הרגילה. זהו תנאי הכרחי ליצירת רצף חינוכי, ויכול גם לסייע למורה ליצור אופני מענה בתוך הכיתה. מומלץ, שהדמות המובילה את הנושא בבית-הספר (ראה חלק ב' 'צעד שני - גיבוש צוות מוביל') תוציא אחת לשבועיים הודעה בדואר האלקטרוני ותעדכן על הנעשה מבחינה לימודית ועל אודות התלמידים, ותפיץ אותה בקרב המחנכות הרלוונטיות והצוות המוביל. רצוי ליצור שותפות עם המורה בכיתה הרגילה, כך שהחומרים שייבנו עבור הקבוצה יהיו קשורים לנעשה בכיתה ובהמשך ללימודי המחונן בבית-הספר. ראו הרחבה בסעיף 3.

2. **יישום מיומנות של הקבוצה הקטנה בכיתה הגדולה** - בקבוצת הדומים התנסו בבניית משחקי חידות? התלמיד יכול להעמיק את חקירתו בחומר הנלמד וליצור משחק חידתי יחד עם חברים בכיתה הרחבה. עברו סדנת כתיבה? התלמידה יכולה לתרגל את מיומנות הכתיבה בהקשר לחומר הנלמד. קשר כגון זה בין הנלמד בקבוצה הקטנה לכיתה, יגביר את הרלוונטיות והמשמעות של המתרחש בקבוצה הקטנה. עדכון שוטף כגון זה שהוזכר בסעיף הקודם יכול לסייע למורים בכיתת האם ליצור זירות שבהן יוכלו המצטיינים והמחוננים להשתמש במיומנויות שרכשו.

3. **התבססות על נושאי הלימוד הכיתתיים** - פעמים רבות תכלול הפעילות בקבוצת הדומים חקר, העמקה, עיבוד ויצירת ידע חדש באופנים שונים. אלו הן פעילויות שלא יכולות להיערך בחלל ריק. נדרש עבורן מצע של עולם תוכן כזה או אחר. ניתן לשאוב מנושאי הלימוד שבכיתת האם ולהתבסס עליהם כנקודת מוצא לפעילויות בקבוצה הקטנה.

4. **חשיפת תוצרים** - על החשיבות שבחשיפת תוצרי העבודה של קבוצת הדומים ועל הפוטנציאל שטמון בה קראתם בפרק 3 בחוברת זו. אנו שבים ומזכירים את הנושא, משום התרומה האפשרית שלו להידוק הקשר בין המתרחש בקבוצה הקטנה לכיתה הרחבה דרך חשיפת התוצרים. באותה נשימה, אנו מציעים לעצב מצבים כאלו ברגישות, באופן שיאפשר לפרגן למחוננים ולמצטיינים, ומתוך מודעות לקנאה ולתיוג שאלה עלולים לעורר.

תוכנית לימודים אישית לתלמיד המחונן

בבתי-הספר לומדים תלמידים מחוננים בעלי מאפיינים קוגניטיביים, רגשיים, חברתיים והתנהגותיים שנדרש להם טיפול מערכתי. ישנם תלמידים למשל, בעלי כישרון יוצא דופן בתחום דעת מסוים, שזקוקים לטיפול ולמענה בתחום זה. ישנם אחרים בעלי 'תווית כפולה' למשל מחוננים ובעלי ליקויי למידה. מתוך הבנת המאפיינים שאינם קוגניטיביים במחוננות, לרבות תופעת רגישות ועוררות-היתר, קושי בוויסות חושי, נטייה לפרפקציוניזם, קושי חברתי ותת-הישגיות, חשוב לעיתים להגיב לקשיים גם באמצעות תוכנית התערבות אישית, תוך איגום משאבים מקצועיים של בית-הספר ומרכז ההעשרה האזורי. יש להבחין בין **מענה מותאם אישית** שאותו אנו מעודדים בכל זירת עבודה עם תלמידים מחוננים ומצטיינים לבין **תוכנית לימודים אישית** שעל אודותיה נפרט בחלק זה. **מענה מותאם אישית** יאפשר התייחסות מתאימה לתלמיד המחונן או המצטיין תוך כדי העבודה השגרתית איתו במסגרת המערך הכיתתי והבית-ספרי ההטרוגני. לדוגמה, תלמיד בעל תחום עניין מסוים, המכיר ויודע את שהמורה מלמדת בשיעור כלשהו, מן הראוי שיינתן לו מענה אישי מותאם שיאפשר לו להרחיב את ידיעותיו בתחום, להעמיק בתחומים נלווים לו או הקשורים אליו ולהעשיר את תחום העניין שלו באמצעות ניתוב מכוון על-ידי המורה. כלומר, במקרה זה יינתן המענה האישי לתלמיד במהלך ובשילוב עם ההוראה במערך הכיתתי ההטרוגני. כך ראוי, שמענה אישי ילווה תלמידים מחוננים ומצטיינים או קבוצות תלמידים כאלה בהתאמה לצורכיהם ובשילוב עם תהליכי הלמידה המתנהלים **בכיתה**.

צורת המענה האישית המוצעת בפרק זה הנקראת 'תוכנית למידה אישית', חותרת להגיע לכדי טיפול מתכלל בילדים מחוננים או מצטיינים ספציפיים, בעלי קשיים המשפיעים על תפקודם במסגרות החינוכיות ולדאוג לתחושת הרווחה האישית שלהם.

עקרונות

1. **מבט הוליסטי ורחב, הכולל שילוב כוחות בין כלל הגורמים החינוכיים בחיי הילד.** העיקרון המוביל את התוכנית האישית הוא ההבנה, שכל תלמיד הוא עולם ומלואו, בעל חוזקות וקשיים גם יחד. במסגרת התוכנית האישית נבקש לראות כל תלמיד באופן הוליסטי, ולהתייחס לצרכים הייחודיים שלו מן ההיבטים הקוגניטיבי, הרגשי והחברתי. בנוסף, נבקש להשקיע על התלמיד במבט רחב מתוך התייחסות למספר הזירות המרבי שבהן הוא מתנהל ואשר להן השפעה על רווחתו הנפשית. תוכנית לימודים אישית אמיתית ובעלת השפעה לא תוכל להינתן על-ידי גורם אחד בלבד. חשוב ליצור שילוב כוחות בין בית-הספר, מרכז ההעשרה (אם רלוונטי) וההורים. שילוב הכוחות נועד ליצור תמונה מלאה לעיצוב מענה חוצה זירות ולהגביר את האפקטיביות. לא פעם יימצאו הבדלים, לעיתים גדולים ומפתיעים, בין האופן שבו מתנהל התלמיד בבית-הספר לבין התנהגותו במרכז ההעשרה. ככל שנצליח להקיף מספר גדול יותר של גורמים הבאים במגע עם הילד, נקבל תמונה עשירה ומורכבת על אודותיו ונגדיל את מעגל ההשפעה עליו. כמובן, שעל המענה להיות מושכל ולא מורכב מאנקדוטות של העשרה נטולות הקשר או תוכנית שמלווה אותן.

2. **מיקוד בתלמידים בעלי קשיים יוצאי דופן - רגשיים, חברתיים והסתגלולתיים.** צורת המענה שתוצע כאן היא ממוקדת וגם תובענית. נכוון אתכם לבחור לעצב תוכנית מותאמת אישית לאלו מבין המחוננים והמצטיינים שהם בעלי קשיים יוצאי דופן, פער בין ההבטחה למימושה, נטל רגשי כבד או מצוקה חברתית.

3. **הגדרת גורם מתכלל.** סימנו תלמידים שזקוקים למענה, איחדנו כוחות, יצרנו פורום רחב של שיתוף פעולה. אולם מי מתכלל את המהלך? בלא הגדרה ברורה עלולים דברים ליפול בין הכיסאות. חשוב להגדיר גורם כזה כגון רכז מחוננים ומצטיינים בית-ספרי או רכז מצוינות. אם אין כזה - כדאי להגדיר את מחנכת הכיתה כגורם המתכלל.

מודל לדוגמה

הסיפור הבא מבוסס על מקרה שהתרחש במסגרת שותפות בין בית-ספר לבין מרכז יישובי למחוננים ולמצטיינים. הפרטים המזהים שונו על מנת לשמור על פרטיות הנוגעים בדבר.

נועה היא תלמידת כיתה ה'. ילדה מבריקה עם כישרון יוצא דופן באומנות, בעלת חשיבה יצירתית ייחודית ויכולות ביצוע ברמה גבוהה. בבית-הספר הפגינה נועה לאורך השנים מוטיבציה נמוכה מלווה בתפקוד נמוך. המחנכת שלה תיארה אותה כ'כבויה', לא מעורבת בשיעורים, לא ממלאת מטרות, ציוניה נמוכים, מתקשה למצוא עניין בנלמד ובמתרחש סביבה. התפקוד הירוד שלה בבית-הספר הדליק נורות אזהרה אצל הוריה. המחנכת הצטרפה לדאגה של ההורים: "אני מרגישה שצריך כאן פתרון אחר. אם סתם ננסה לאלץ אותה ללכת התלם, לא רק שזה לא יצליח, אנחנו עלולים לדרוס סופית איזו אש פנימית שקיימת בה".

כדי למצוא פתרון הוקם צוות רחב שכלל את מחנכת הכיתה, יועצת בית-הספר וצוות ממרכז ההעשרה למחוננים שבו מבקרת נועה יום בשבוע - מנהלת המרכז, יועצת המרכז ומורה לאומנות וגם נועה והוריה. בשלב ראשון נערכה בצוות שיחה שמטרתה להתרשם מן המצב של נועה מנקודות ראות רבות ומגוונות. בשיחה עלה, כי קיים פער בין החוויה של נועה בבית-הספר לחוויה שלה במרכז ההעשרה, ובהתאם לכך - גם פער בתפקוד שלה. נועה סיפרה, שהאוטונומיה היחסית שהיא זוכה לה במרכז ההעשרה, יחד עם ריבוי ההזדמנויות לביטוי יצירתי, גורמים לה לחוש קשורה יותר, להשקיע ולפרקים אף להתמסר לתהליך הלימודי.

בשלב שני פנה הצוות לגיבוש משותף של תוכנית כאשר הנחת היסוד הייתה, שכדאי להתבסס על נקודות החוזק והעניין של נועה (אומנות) ועל הקשר החם שיצרה עם המורה לאומנות במרכז ההעשרה. בשיח משותף סומנו שלושה מקצועות לימוד שמלמדת המחנכת במסגרת תוכנית הלימודים הבית-ספרית: שפה, תורה וגיאומטריה. סוכם, כי בשיעורים אלו נדרשת נועה לשבת עם כל הכיתה בחלק של ההקניה, אך לאחר מכן כשיוצאים לעבודה עצמית תמיר המחנכת חלק מהמשימות לכאלו שמבוססות על אמנות ועל ביטוי יצירתי. הדרישה לקחת חלק בהקניה הוסברה לנועה: 'את עדיין חלק מהכיתה, חשוב לנו לשמור על הקשר בינך לבין הכיתה. ומעבר לכך, את זקוקה לבסיס הידע כדי לבצע את המשימות באופן עצמאי'. הוחלט, כי ההערכה הסופית בתעודה תינתן במשותף על-ידי בית-הספר ומרכז ההעשרה: המחנכת תעריך את תפקודה כתלמידה והמורה לאומנות תעריך את תהליכי היצירה. בהגדרת המצב היה ניתן להבין שהלוקחים בו חלק נושאים באחריות הדדית: המערכת מגמישה את עצמה לטובת נועה, ומנועה מצופה לעשות מאמץ להיות תלמידה פעילה ומעורבת.

כדי לעודד את יישום התוכנית וגם לאפשר לנועה להתפתח מבחינה אומנותית, רכשו לה הוריה ערכה מיוחדת של חומרי יצירה וגם תיק לעבודות. סוכם, שנועה תתחיל לבוא עם הציוד לבית-הספר וגם למרכז המחוננים. התהליך נמשך בסדרה של שיחות עם נועה ועם הוריה. חלק מהצרכים היה קשה לצפות מראש. עם הזמן הוחלט להגדיר עבורה מאילו שיעורים במרכז המחוננים מותר לה להיעדר כדי למלא את המשימות היצירתיות עבור בית-הספר. אפשרו לה לא מעט חופש, אך הוא תוחם בגבולות. להורים הוסבר, כי הליווי והשותפות שלהם הכרחיים כדי לעקוב כיצד נועה מרגישה, להסתכל על היצירות שלה, ולדאוג שיהיה ברשותה הציוד המתאים לאומנות בתיק מדי יום. נעשה כאן שימוש בריא ונכון בקשר הרגשי הקרוב שיצרה נועה עם המורה לאומנות. בד בבד הפגינה המחנכת אכפתיות ונכונות לשמוע אותה ולבוא לקראתה, והן יצרו ביניהן קשר חדש ועמוק יותר מכפי שהיה עד כה.

מתוך הצוות הרחב הוגדר צוות מצומצם שיעקוב אחר היישום וההתפתחות, ונקבעה גם שגרת העבודה. התהליך עוד בחיתוליו, אבל כבר רואים תוצאות. נועה מעורבת יותר, פעילה ומביאה את עצמה לכיתה. באופן כללי היא נראית שמחה יותר בבית-הספר, כפי שהגדירה זאת המחנכת - "היא הפכה לילדה שפתאום רוצה. יש לה למה לצפות".

הרעיון בתמצית:

- < **מאתרים תלמידים** שזקוקים לתוכנית אישית (ראו עיקרון 2 בתחילת פרק זה).
- < **מכנסים צוות רב-מקצועי** שכולל את מחנכת התלמיד, יועצת בית-הספר, רכזת השתלבות בבית-הספר, מנהלת מרכז ההעשרה, יועצת מרכז ההעשרה (אם הילד משתתף בפעילויות המרכז) רכזת ההשתלבות במרכז, הורי התלמיד/ה וגורמים מקצועיים נוספים רלוונטיים - על-פי המקרה. עבור חלק מפגישות על הצוות להיערך יחד עם התלמיד/ה. לפני פיזור המפגש הראשון של הצוות מחליטים מי יהיה הגורם המתכלל שאחראי לתכנון, למעקב, להנחיה ולביצוע של התוכנית.
- < **אוספים מידע** שישקף תמונה רחבה, לא מסתפקים בקול אחד. חותרים להבין את החוויה של התלמיד בבית-הספר ואת החוויה שלו במרכז ההעשרה, את תפקודו הלימודי, את מצבו הרגשי והקשרים החברתיים שלו. מה אומר התלמיד עצמו? איך הוא מרגיש? כיצד מבינים את המצב הוריו? ועוד.
- < **בונים תוכנית אישית** שכוללת מטרות, אופן פעולה, חלוקת תחומי אחריות בקרב כל הגורמים וקובעים מהם אמצעי ההערכה. מרשים לעצמנו להתגמש, לחשוב על הדברים באופן אחר - במקרים מיוחדים נדרשת התייחסות מיוחדת.
- < **מתקנים סדרים לשגרה הנוגעים** לתוכנית ולמעקב אחריה - מי נפגש? מתי? באיזו תדירות?
- < **מתחילים ליישם**, עוקבים עם היד על הדופק. מאמצים גישה סבלנית - תהליכים חינוכיים לא מתרחשים כהרף עין.